

การพรรณนาชมความงามของเมือง

การพรรณนาชมความงามของเมืองหมายถึงการชมความงามของส่วนประกอบของเมืองและความเกษมสุขของบุคคลต่าง ๆ ในเมือง การพรรณนาความงามในลักษณะนี้จะปรากฏในวรรณคดีนิทานสมัยอยุธยาแทบทุกเรื่อง วรรณคดีบางเรื่องพรรณนาเมืองละเอียดพอสมควร เช่นการพรรณนาชมเมืองในเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์และอนิรุทธคำฉันท์ แต่บางเรื่องก็กล่าวเพียงสังเขปพอให้ทราบถึงลักษณะของเมืองและประชาชนในเมืองบ้างเท่านั้น เช่น ในวรรณคดีเรื่องเสื่อโคคำฉันท์ นอกจากนี้วรรณคดีบางเรื่องพรรณนาสั้นมากที่สุดเพียงแต่บอกว่าใครทำอะไร อยู่ในเมืองไหน โดยไม่ปรากฏภาพเมืองว่ามีลักษณะอย่างไร แต่จะเน้นเพียงว่าเมืองนั้นชื่ออะไร ตัวละครสำคัญชื่ออะไร เป็นผู้มีอำนาจในเมืองนั้น ๆ หรือมีความเกี่ยวข้องกับอย่างไรกับเมืองนั้น เช่นการพรรณนาในเรื่องกลบท-ศิริวิบุลยคติ^๑

อดีตเตแต่นานนิทานหลัง มีนครหนึ่งกว้างสว่างศรี ชื่อจัมบาก
 หลากเลิศประเสริฐดี เจ้าธานียศกิตติมสิขรา ตำรงภพลบเลิศ
 ประเสริฐโลกย์ เป็นจอมโจกจุลจักรอรรมหา อานุภาพปราบ-
 เปื้องกระเคื่องปรา กฏเคษาเป็นเกษนิเวศน์เวียง^๑

^๑หลวงศรีปริชา (เซ่ง), "ศิริวิบุลยคติ" ในชุมนุมตำรากลอนฉบับหอพระ-
สมุดขัณฑ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๑๘),
 หน้า ๑๖๗.

การพรรณนาชมความงามของเมืองไม่เพียงแต่ปรากฏในส่วนที่เป็นเนื้อเรื่องเท่านั้น บางเรื่องยังปรากฏในส่วนที่เป็นประณามพจน์ซึ่งอยู่ในส่วนต้นและแยกกันกับตัวเนื้อเรื่องอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามลักษณะดังกล่าวปรากฏน้อยมากในวรรณคดีนิทานสมัยอยุธยา พบเพียงเรื่องเดียวคือลิลิตพระลอซึ่งกล่าวชมกรุงศรีอยุธยาไว้ดังนี้

บุญเจ้าจอมโลกเลี้ยง	โลกา
ระเร้อยเกษมสุขพูน	โชนุอย
แสนสนุกศรีอยุธยา	ดีอุรา ถึงเลย
ทุกประเทศชมคอยคอย	กล่าวอ้างเป็นयो

การศึกษาเรื่องการพรรณนาชมความงามของเมืองในนิทานนิพนธ์เล่มนี้ ได้เลือกศึกษาเฉพาะการพรรณนาเมืองที่มีอยู่ในเนื้อเรื่องเท่านั้นเพื่อจะได้แลเห็นจินตนาการของกวี และจะได้พิจารณาว่าการพรรณนาความงามของเมืองนั้นเกี่ยวข้องกับกากระทำในเรื่องอย่างไร นอกจากนั้นเนื่องจากผู้วิจัยต้องการภาพเมืองที่ค่อนข้างชัดเจน ส่วนใหญ่จึงมุ่งศึกษาจากบทพรรณนาขนาดยาวซึ่งให้รายละเอียดได้มากกว่า

เมืองในวรรณคดีแต่ละเรื่องที่กวีบรรยายภาพด้วยตัวอักษรนั้นเป็นเมืองที่สวยงาม ประกอบด้วยผู้ปกครองที่ดี ประชาชนมีความสุข ช่วงของการพรรณนาเช่นนี้นับเป็นช่วงเนื้อหาที่สำคัญซึ่งจะขาดเสียมิได้ เพราะถ้าไม่มีส่วนนี้จะทำให้วรรณคดีขาดรสชาติไป นั่นคือทำให้ผู้อ่านไม่ทราบถึงฉากของเรื่องอันเป็นสถานที่ที่เนื้อเรื่องเกิดขึ้นและดำเนินไป ไม่ทราบถึงภูมิหลังของตัวละครหรือสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับตัวละคร กวีพรรณนาถึงฉากเมืองนี้ให้เห็นเป็นภาพในความคิดคำนึง ซึ่งมักปรากฏว่ามีเค้าของเมืองจริงซ่อนอยู่เป็นพื้นฐาน ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดต่อไป

*พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลฉัตร, คู่มือลิลิตพระลอ (กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา ๒๕๑๓), หน้า ๑: ๓.

๒.๑ ลักษณะการพรรณนาความงามของเมือง

บทพรรณนาความงามของเมืองมีลักษณะที่จะศึกษาได้ ๒ ประการคือ

๒.๑.๑ เนื้อความที่กวีพรรณนา

๒.๑.๒ วิธีการพรรณนา

ผู้วิจัยจะไ้พรรณนาถึงลักษณะการพรรณนาความงามของเมืองโดยละเอียดต่อไปนี้

๒.๑.๑ เนื้อความที่กวีพรรณนา เนื้อหาสำคัญที่กวีพรรณนาถึงในบทพรรณนาชมความงามของเมืองสามารถแยกได้ ๒ ประการคือ

๒.๑.๑.๑ ส่วนประกอบของเมือง

๒.๑.๑.๒ ความเป็นมิกแผ่นของบ้านเมือง

๒.๑.๑.๑ ส่วนประกอบของเมือง

กวีได้พรรณนาภาพเมืองที่สวยงามซึ่งคงจะได้เค้าแบบจากเมืองที่กวีได้อาศัยอยู่คือกรุงศรีอยุธยา นั่นเอง จึงปรากฏว่าสิ่งก่อสร้างบางอย่างที่กวีพรรณนามีอยู่จริงในสมัยอยุธยา ส่วนประกอบของเมืองที่กวีพรรณนาถึงก็เป็นส่วนประกอบของเมืองจริง ๆ

กรุงศรีอยุธยานั้นตามหลักฐานที่ปรากฏก็มีส่วนประกอบเช่นเดียวกับที่กวีพรรณนาถึง กล่าวคือมีคูเมืองและแม่น้ำล้อมรอบ แม่น้ำเป็นคูเมืองตามธรรมชาติ ถัดจากนั้นเป็นกำแพงเมือง มีประตูใหญ่น้อยเป็นจำนวนมาก ภายในกำแพงเมืองมีถนนหลายสาย มีบ้านเรือนราษฎรตั้งอยู่หนาแน่น มีพระราชวังหลวงซึ่งมีกำแพงวังล้อมรอบ มีประตูวังทั้งชั้นนอกชั้นในมากมาย

กวีได้หยิบยกเอาสิ่งเด่น ๆ ของเมืองมาพรรณนาโดยส่วนใหญ่เริ่มจากสภาพรอบนอกไล่แก่ คูเมือง กำแพงเมือง ประตูเมือง แล้วค่อย ๆ พรรณนาเข้าไปถึง ถนน พลาน ธงไชย ศูนย์กลางของเมือง นั่นคือปราสาทราชมนเฑียรในการศึกษาถึงเนื้อความในเรื่องส่วนประกอบของเมือง ผู้วิจัยจะศึกษาจากเรื่อง

สมุทรโฆษคำฉันท์และอนิรุทธ์คำฉันท์เป็นส่วนใหญ่ เพราะกวีได้พรรณาส่วนประกอบ
ละเอียดชัดเจนกว่าวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ และจะกล่าวถึงส่วนประกอบแต่ละอย่างตาม
ที่กวีพรรณนาตามลำดับไปดังต่อไปนี้

คูเมือง คูเมืองถือเป็นกลไกอย่างแรกที่ใช้ป้องกันภัยจากศัตรูผู้รุกรานใน-
สมุทรโฆษคำฉันท์กวีพรรณนาว่า คูเมืองลึก กว้าง น้ำใสสะอาดบริสุทธิ์ และยังมีบัว
ประดับก่อให้เกิดความงดงามมาก ที่น่าสังเกตคือคูเมืองหรือที่ในวรรณคดีส่วนมาก
เรียกว่า "ไชยสินธุ" อาจมีถึง ๗ ชั้น คูเมืองในสมัยอยุธยาคงจะมีได้มี ๗ ชั้นดัง
พรรณนา จำนวน ๗ ชั้นเป็นจำนวนที่มาจากความนิยมมากกว่าจะเป็นความจริง
ทั้งนี้เพื่อที่จะใช้เทียบเคียงกับทะเลหรือสัตว์คนที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุในวรรณคดีไป
ทั้งนี้เนื่องจากเป็นสิ่งที่คนไทยรู้จักกันดีประการหนึ่งและเพื่อยกย่องฐานะของเมืองให้
สูงส่งยิ่งขึ้นด้วย ดังตัวอย่าง

เจ้าชั้นพระไชยสิน-	ซุจจินตเรื่องเวียน
ชลชระลวะเนียร-	มลสุทรสบสถาน
กุจสัตว์คนที	ครุสคือใจอารย์
บัวเบญจแกมกาญ-	จนกมุทบุษบา ^๑

กวีใช้คำเรียกคูเมืองต่าง ๆ กันแต่ก็มีเสียงและความหมายใกล้เคียงกัน
คือในเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ตอนพรรณาดังเมืองพรหมนครกวีใช้คำว่า ไชยสินธุ
เช่นเดียวกับตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น และเมื่อพรรณาดังปราสาทราชมนเฑียรก็กล่าว-
ว่ามี "คลองใน" ล้อมรอบดักจากกำแพงถึง ๗ ชั้น ส่วนในเรื่องอนิรุทธ์คำฉันท์กวีใช้
คำว่า "ไชยสินธุสมุทร" เหตุที่กวีใช้คำหลายคำที่คล้ายคลึงกันเรียกคูเมืองนี้ อาจเป็น
ด้วยความหมายของคำหมายถึง แม่น้ำแห่งชัยชนะ อันเป็นชื่อที่เป็นมงคล คำแปล
ดังกล่าวตรงกับหน้าที่ของคูเมืองดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

^๑สมุทรโฆษคำฉันท์, พิมพ์ครั้งที่ ๖.(กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร,
๒๕๒๒), หน้า ๑๐.

กำแพงเมือง กวีพรรณนากำแพงเมืองในลักษณะที่มั่นคง แข็งแรง โดยเปรียบเทียบกับภูเขา กำแพงเมืองน่าจะเป็นความที่ ๒ ที่ใช้ป้องกันข้าศึกศัตรูได้ เข้าไปจากคูเมือง ความมั่นคงแข็งแรงของกำแพงจึงทำให้ข้าศึกต้องพินาศไปด้วยความยากลำบาก

ในวรรณคดีเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ กวีพรรณนากำแพงเมืองว่ามี ๗ ชั้น เปรียบเทียบกับคูเมือง พร้อมกับได้เปรียบเทียบอย่างชัดเจนว่าเหมือนกับภูเขาสัตว์บริภัณฑ์ที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ ดังตัวอย่าง

เจ็ดชั้นกำแพงไชย

ศิริรัตนเลขา

อ้อมล้อมคือภูเขา

บริภัณฑ์กรรณง^๑

การที่กวีพรรณนากำแพงเมืองมี ๗ ชั้นนั้นเป็นทั้งที่กล่าวมาแล้วว่ากวีได้ความคิดมาจากเรื่องภูมิศาสตร์โลกสมัยโบราณ ซึ่งปรากฏชัดเจนครั้งแรกในวรรณคดีลายลักษณ์สมัยสุโขทัยคือเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง พระยาลิไทยได้พรรณนาไว้อย่างละเอียดพอจะสรุปได้ว่า ศูนย์กลางของจักรวาลคือเขาพระสุเมรุ คำนตะวันตกของเขาสุมเมรุเป็นทวีปบุพพวิเทห คำนทิศเหนือเป็นชมพูทวีป คำนตะวันตกเป็นอมรโคยานทวีป คำนทิศใต้เป็นอุตตรกรรณทวีป นอกเขาสุมเมรุมีเขาสัตตบริภัณฑ์ล้อมรอบอยู่เป็นชั้น ๆ ภูเขาแต่ละลูกหรือแต่ละชั้นมีชื่อต่างกัน คือ ยุคนธร กรวิก สุธัสณ เนมินทร วินันตค และอัสดกรรณ นอกจากนั้นยังมี

^๑สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๐.

แม่น้ำสีทันดรสมุทรล้อมเป็นชั้น ๆ สลับกับเขาสัตตบริภัณฑ์รวมเป็น ๗ ชั้นด้วยกันเรียกรวมกันว่า สัตตคนที่^๑ กวีได้นำความคิดดังกล่าวนี้มาพรรณนาในวรรณคดีที่กล่าวถึงคูเมืองและกำแพงเมืองว่ามี ๗ ชั้น เท่ากับว่ากวีพยายามให้ความสำคัญกับเมืองว่าสำคัญประดุจศูนย์กลางของจักรวาลเหมือนกับเขาพระสุเมรุ ยิ่งกว่านั้นยังนับได้ว่ากวีได้สร้างภาพเมืองตามอุดมคติเพราะตามความเป็นจริงแล้วคงไม่มีเมืองใดที่จะขุดคูเมืองและสร้างกำแพงเมืองได้ถึง ๗ ชั้น แม้แต่กำแพงเมืองของกรุงศรีอยุธยาก็น่าจะมีเพียง ๓ ชั้นเท่านั้น แต่เท่าที่ยังมีหลักฐานเป็นซากกำแพงหลงเหลืออยู่เพียง ๒ ชั้นเท่านั้น^๒

นอกจากนั้นกวีได้บรรยายลักษณะกำแพงเมืองเพิ่มเติมว่าประกอบด้วยประตูสูง และมีประตูป่า (โขนทวาร) เป็นระยะ ๆ ส่วนเชิงเทินก็สูงใหญ่เหมือนกับภูเขา ดังข้อความว่า

พระทวารอันสูงสรรพ	ประทับไตรณมาศผจง
โขนทวารยรรยงกง	รัตนรายดูนฤมล ^๓
หอห้ำกำแพงเมือง	ทรนาวเนื่องหังนางจรัล
เชิงเทินคือเนินมรร-	พตพระมหิมาจล ^๔

กวีใช้คำเรียกกำแพงอยู่หลายคำคือ กำแพง กำแพงไชย กำแพงรัตน์ กำแพงเมือง และปราการ ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายเดียวกันเพียงแต่มีที่มาต่างกัน คือ กำแพง เป็นคำได้มาจากภาษาเขมร ส่วนปราการ เป็นคำภาษาบาลี

^๑พระยาสิทธิไทย, ไตรภูมิพระร่วง (พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๘), หน้า ๒๖๒.

^๒สงวน อันคง, พระที่นั่ง ประตู และป้อมา ในพระราชอาณาจักรไทย (พระนคร: สำนักพิมพ์เกษมบรรณกิจ, ๒๕๑๕), หน้า ๒๔๑.

^๓สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๐.

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

จึงมีประชาชนมาชมกันมาก นอกจากนั้นก็ยิ่งได้เพิ่มเนื้อความให้เห็นความสำคัญของ
พระพลานยิ่งขึ้นไปอีก คือกล่าวไว้ว่าเป็นสถานที่ที่ผู้แทนจากเมืองต่าง ๆ ถึงร้อยเมือง
มาถวายสาร แม้จะไม่มีข้อความต่อจากนี้แต่ก็น่าจะเข้าใจได้ว่าถวายแก่พระเจ้าแผ่นดิน
ถึงข้อความว่า

พระพลานคือแว่นทอง	ทิพยการมาราวัน
ไทเทศอันเทียวจรูดี	คือจะคัมทั้งรัตยา
เป็นที่ประลองช้าง	หยดองประลองลา
เป็นที่ประลองอา-	วุธสองทหารหาญ
กวางยาวทรนาวนี้-	กุมลสุทศสสถาน
เพ็ญเพียบตั้งถวายสาร	ศตราชมาถวาย ^๑

ในวรรณคดีเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ได้กล่าวถึงพระพลานอีกแห่งหนึ่งทำให้
ผู้อ่านนึกเห็นภาพพระพลานอีกลักษณะหนึ่งต่างออกไปอีกกล่าวคือ เป็นลานยกพื้นมีฐานสิงห์
ประดับประดาด้วยรูปสลักเป็นรูปนาคและนันทรี นอกจากนั้นในบริเวณพระพลานคงมี
ปราสาทรีมุขอยู่ใกล้ ๆ กัน พลานในลักษณะหลังนี้คงไม่ได้ใช้เป็นที่ประลองกำลัง
แสนยานุภาพทั้งข้างคัน ถึงข้อความว่า

พลานบนชั้นสิง	หแลสิงคโสภา
เรียงเรียงประดับคา	มีทั้งนาคนันทรี
ประดับฉบบัษรร-	พพิเชกโสภา
เสาวภาคยกรุงศรี-	มุขมาศอันนฤมล ^๒

พระศรีมหาสมุทรวิเอกผู้หนึ่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้พรรณนา
ถึงปราสาทราชวังในโคลงนิราศนครสวรรค์ ในตอนหนึ่งได้เอ่ยถึงพระพลานกับ
ปราสาทรีมุขไว้ตรงกับ ลักษณะของพระพลานในสมุทรโฆษคำฉันท์ ดังนี้

^๑สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๒.
^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

ตรีมิตรกรงนาคช้อย
 บันบราลีชวย
 โรงธารกำนุนนวย
 พิศพระลานลำหนา
 ฐานสิงห์โสภาคชั้น
 สิงห์ขำนุนนตรี
 พิศเพียนพวงโกฏิ
 สโมสรภารคณฑลา

แททวย
 ซอฟ้า
 เมืองแขก
 แวนแควแสงไส
 ฉวนคลี่
 เกอหนุ
 สรุโลกย
 เดิศลำสากล^๑

จากตัวอย่างที่ยกมาเทียบให้เห็นนั้นทำให้สันนิษฐานได้ว่ากวีคงจะได้พรรณนาภาพของพลานที่เห็นว่ามีอยู่จริงในสมัยอยุธยา

ปราสาทราชมนเทียร เราอาจถือได้ว่าปราสาทราชมนเทียรนี้เป็นจุดศูนย์กลางของเมือง เพราะเป็นที่ประทับขององค์พระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งเป็นศูนย์รวมของบ้านเมือง ปราสาทราชมนเทียรจึงเป็นสิ่งก่อสร้างที่ช่างฝีมือได้ก่อสร้างอย่างงดงาม ประณีต บรรจง จนเทียบได้กับวิมานของเทวดา มีการตกแต่งประดับประดาด้วยมณีมีค่าอย่างสวยงาม ดังนั้นกวีจึงพรรณนาปราสาทราชมนเทียรอย่างละเอียดเป็นพิเศษ โดยเน้นที่ความสวยงามดังนี้

มนเทียรพิมานรัต-
 คายแก้วตระการเคื่อน

นอันทักตระวันเคื่อน
 จิตโลกยเมิลเมียง^๒

^๑ บทกวีนิพนธ์ของพระศรีมโหสถ, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (พระนคร : สีวพร, ๒๕๐๔), หน้า ๔๒ - ๔๓.

^๒ สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๑.

มนเทียรพิมานรัต-
เรื่องรัศมีจามี่-

นจาร์สัควัยรัศมี
กรแก้วระลอกแสง^๑

การพรรณนาว่าพระราชมณเทียรนั้นประทับด้วยแก้วมณีและทองจรมุ่งเรื่องด้วยรัศมีน่าจะมีส่วนเป็นความจริงอยู่บ้าง ดังปรากฏจากจดหมายเหตุของชาวตะวันตกที่เข้ามาในกรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ดังข้อความต่อไปนี้ "พระที่นั่งองค์ที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินอยู่ที่ลานชั้นในสุดเพิ่งสร้างขึ้นใหม่ ทองคำที่ประคิษฐ์ประทับไว้ให้รุ่งระยับอยู่ในที่ค้ำพั้นแห่งนั้น เป็นที่สังเกตได้ง่ายจากพระที่นั่งองค์อื่น ๆ สร้างเป็นรูปกากบาท"^๒

บาทหลวงเคอ ชัวลี ซึ่งเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาก็ได้กล่าวถึงพระมหา-
ราชวังเช่นกัน

ตอนกลางมีพระมหาปราสาท ๕ หรือ ๖ องค์ มีทางเดินกว้างขวาง
โดยรอบ และมีพระตำหนักแทรกกลางแบ่งออกเป็นคอน ๆ หลังคา
พระตำหนักเหล่านี้มุงด้วยกระเบื้องเคลือบ แกร่งแข็ง และเป็นเงา
บนหลังคามียอกแหลมปิดทองเหมือนกับพระเจดีย์ทุกหลัง^๓

เมื่อพิจารณาจากข้อความเหล่านี้ จึงเห็นได้ว่าปราสาทราชมนเทียรที่กวี
ได้พรรณานั้นมิได้เกินความจริงเลย อย่างไรก็ตามความนิยมในเรื่องความสวยงาม
ที่เกิดจากแก้วและทองนี้เอง ทำให้ช่างผู้ก่อสร้างคัดแปลงมาใช้กระจกประดับบางส่วน
แทนที่จะเป็นแก้วมณีมีค่าจริง ๆ ทั้งหมด ส่วนที่ว่าประทับประจำด้วยทองนั้น ในบาง-

^๑ สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๔.

^๒ ประยูร อุลุชาฎะ, ศิลปกรรมแห่งอาณาจักรศรีอยุธยา, (พระนคร:
สำนักพิมพ์ไอเคียนสโตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๖๓. อ้างจาก จดหมายเหตุของ -
นีโกลาส แชรเวส.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๓, อ้างจาก จดหมายเหตุของบาทหลวง
เคอ ชัวลี.

ส่วนช่างก่อสร้างใช้การແ່ທອງ เป็นແ່ນຸ້ມหรือใช้ทองคำเปลวปิดหรือเอาสีเหลืองทองทา
ในชั้นส่วนที่เป็นรายละเอียดอาจใช้ทองคำจริง ๆ ทั้งหมด ดังปรากฏในข้อความว่า

มีมณฑิยรทพิยฐุจี
สุพรรณสูงสุคโพนม

ปราสาทนล

เจ็คชั้นย้อมรัตนฐุจี
คือสุริยสัปดาห์จำญ

ใสสุทธิรัศมี

นอกจากความสวยงามแล้ว กวียังพรรณนาว่าพระราชมนเฑียรมีความสูงมาก
มีถึง ๗ ชั้นอันเป็นเครื่องแสดงฐานะของพระเจ้าแผ่นดิน เรื่องจำนวนชั้นของหลังคา
ที่ใช้เป็นเครื่องบอกฐานะนครศักดิ์ของเจ้าของนั้นมีปรากฏในบันทึกของบาทหลวงคาซาร์ค
ถึงข้อความต่อไปนี้ "ในประเทศสยามนั้นเขาพิจารณาความเป็นผู้ที่มีสกุลของแต่ละตระกูล
จากจำนวนชั้นที่ซ้อนกันของหลังคาเรือน พระอุโบสถองค์นี้มีหลังคาถึงห้าชั้น ส่วน
พระที่นั่งประทับของพระเจ้าแผ่นดินนั้นมีหลังคาซ้อนกันถึง ๗ ชั้น"^๒

จำนวน ๗ เป็นจำนวนที่คนไทยนิยม คำว่า "เจ็คชั้น" ในที่นี้หมายถึง
มีหลังคาซ้อนกัน ๗ ชั้น ดังที่มีผู้อธิบายไว้ว่า

^๑ อนิรุทธคำฉันท์, พิมพ์ครั้งที่ ๔. (นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๒๒), หน้า ๓.

^๒ บาทหลวง กี คาซาร์ค, จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศไทย, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เกษมบรรณกิจ, ๒๕๑๔),
หน้า ๖๔.

ส่วนที่เรียกว่าปราสาท ๓ ชั้น ๓ ชั้นนั้น หากเป็นชั้นต่าง ๆ ที่จะ
 เข้าอยู่ได้ไม่ เพราะเขานับเอาชั้นหลังหาชั้นแล้วมีมุมเล็ก ๆ
 บนหลังคาเป็นเกณฑ์ การสร้างอาคารหลายชั้นเพิงจะมีชั้นภายหลัง
 ยอดปราสาทที่ให้เป็นหลังคาซ้อนกันไปเป็นชั้น ๆ ขึ้นไปนี้ ของเดิม
 มีอยู่ตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้วคือสร้างอาคารรูปสี่เหลี่ยมอันมีลักษณะคัง
 ซามคว่าแล้วมาประคิษฐ์เป็นหลังคาหลายชั้นซ้อนขึ้นไป เป็นห้าชั้นก็มี
 เป็นเจ็ดชั้นก็มี คอยเล็กไปถึงปลียอก ยอดปราสาทอย่างนี้เรียกว่า
 "ทรงมณฑป"^๑

นอกจากนี้จะมีพรรณนาถึงจำนวนชั้นของหลังคาแล้ว ก็ยังได้พรรณนาถึง
 ส่วนอื่น ๆ ของปราสาทราชมณเฑียรโดยเน้นที่ความสวยงาม อันอาจเกิดจากการ
 ใช้แก้วและทองประดับหรือความงดงามที่เกิดจากลวดลายอันประณีตบรรจง เช่น
 ทวยก็อ่อนช้อย รูปหงส์ คาบเครือวัลย์ ภูมิชีวิตจริง ๆ ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างจาก
 บางส่วนเท่านั้น ตัวอย่างแรกก็พรรณนาเสาศีรษะที่สวยงามระวิบจากแก้วมณี

เสาทองรังรองรัศมี—

มิจิตประชิดแซรง

ชรวิเศษเรือกแฝง

มณีเพ็ญดูเพ็ญพราย^๒

บ้านเรือนของคนไทยเรานั้นมักมีเสาศีรษะเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่ง เป็นส่วนที่
 คอยยึดโครงบ้านให้ตั้งอยู่ได้ สถาปัตยกรรมของไทยตั้งแต่อยุธยาตอนต้นมีเสาศีรษะ
 ส่วนประกอบสำคัญ เช่นมีผู้คนคว่าแล้วเขียนไว้ดังนี้

^๑วิทย์ พินคัมเงิน, "ปราสาทราชวังของไทย" ใน ศิลปกรรมและการช่างของไทย,
 พิมพ์ครั้งที่ ๒. (พระนคร: สำนักพิมพ์ไอเคียนสโตร์, ๒๕๑๒), หน้า ๒๘๓-๒๘๘.

^๒สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๘.

ลักษณะสถาปัตยกรรมอยุธยาตอนต้น . . . เจาะหน้าต่างเป็น
 ช่องลม มีลวดลายมรรจุอยู่ตามช่อง เป็นแบบอย่างอันนำมา
 จากสมัยอยุธยา สิ่งหนึ่งที่จะขาดเสียมิได้คือนอกจากจะคอง
 กอเสาสองแถวซึ่งอาจจะเป็นเสากลมหรือเสาแปดเหลี่ยมอย่างใด
 อย่างหนึ่งภายในวิหารแล้ว ยังจะต้องมีเสารายข้างนอกรับชายลา
 ปีกนก ตั้งบนพาไล สามารถเดินประทับชัณิไ้รอบพระวิหาร*

ฉะนั้นจึงไม่ละเลยที่จะพรรณนาถึงเสารายเหล่านี้ว่าประดับประดาอย่าง
 สวยงาม

นอกจากเสาแล้วกวียังพรรณนาถึงส่วนอื่น ๆ ภายในอาคาร เช่นกล่าวถึง
 เพดานที่สลักลวดลายดาวที่สวยงามโดดเด่น หน้าค่างที่อร่ามเรืองรองด้วยทอง
 กังขี้ความว่า

เจลาดนลักฉลัษณุมาลา พิศานคารา
 บังอวกบังอิงอรามูเรื่อง^๕

คนไทยเป็นชาติรักสวยรักงาม ฉะนั้นแม้แต่เพดานก็ต้องตกแต่งให้งดงาม
 ในสมัยอยุธยาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นแล้วนิยมทำเพดานมีลวดลายดาวประดับ
 กังมีชื่อเขียนอธิบายว่าดังนี้

เนื่องจากสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น ต้องมีเสาใหญ่สองแถว
 รับเครื่องบนหลังคาภายในอาคาร จึงต้องมีเพดานปิดไม่ให้
 เห็นส่วนหลังคา เพดานนั้นจำหลักไม่เป็นรูปดาวคอกจอก และ
 ลวดลายต่าง ๆ ดังปรากฏที่วัดหน้าพระเมรุ วัดกษัตราาราม
 และวัดศาลาปูน เป็นต้น^๖

* ประยูร จุฑาธุช, ศิลปกรรมแห่งอาณาจักรอยุธยา, หน้า ๒๓.

^๕ นิรุทธคำฉันท์, หน้า ๔.

^๖ ประยูร จุฑาธุช, ศิลปกรรมแห่งอาณาจักรอยุธยา, หน้า ๒๔.

นอกจากนั้นแล้ว ในสมุทรรโฆษคำฉันท์และอนิรุทธคำฉันท์ก็เอ่ยชื่อ "ตรีมุข" ไว้ด้วย ชื่อตรีมุขนี้อาจเป็นชื่อของปราสาทราชมนเทียรองค์ใดองค์หนึ่ง ดังเช่นที่กวีได้เปรียบเทียบความงามของอาคารนี้กับวิมานโพชชนกซึ่งเป็นประทับของพระอินทร์ ดังนี้

โอกาสพระตรี-

มุขมาศอันเจียรจinct

คจโพชชนกอิน-

ทรเอามาเชกศรี^๑

ในความเป็นจริง ในสมัยอยุธยาที่ปรากฏว่ามีชื่อพระที่นั่งตรีมุข ดังในพระราชพงศาวดารจารึกไว้ว่า "ศักราช ๘๐๓ รัชกาล (พ.ศ. ๑๙๕๔) ครั้งนั้นเกิดเพลิงไหม้พระที่นั่งตรีมุข"^๒

พระที่นั่งตรีมุขซึ่งถูกเพลิงไหม้ในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราช ที่ ๒ ดังกล่าวข้างต้นนี้เป็นสมัยก่อนที่จะมีการแต่งสมุทรรโฆษคำฉันท์ และคงจะมีการสร้างพระที่นั่งตรีมุขขึ้นใหม่ในรูปลักษณะเดิมและสวยงามมาก กวีจึงได้เกิดความประทับใจจนพรรณนาถึง

นอกจาก "ตรีมุข" อาจเป็นชื่อของพระที่นั่งองค์หนึ่งแล้ว ยังอาจเป็นลักษณะของสถาปัตยกรรมของพระที่นั่งหรือปราสาทองค์สำคัญของใดองค์หนึ่งในสมัยอยุธยา ซึ่งลักษณะการก่อสร้างแบบตรีมุขคือแบบการก่อสร้างให้มี ๓ มุขค้ำหน้า ดังที่สุมาลี กิยะกุล ได้ค้นคว้าอ้างอิงและสรุปว่า "ตรีมุข" นี้เป็นแบบของการก่อสร้างอาคารสำคัญในสมัยอยุธยาคอนันต์ ดังนี้

^๑สมุทรรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๓.

^๒พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (ฉบับหลวงสารประเสริฐและฉบับกรมพระปรมานุชิตชิโนรส) และพงศาวดารเหนือฉบับพระวิเชียรปรีชา (น้อย) (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๔), ๑:๕.

พระมหาปราสาทเก่าตั้งเดิมแต่รัชกาลพระเจ้าอู่ทองและรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ล้วนมีลักษณะที่มองเห็นเป็นตรีมุข มีลานหรือถานบัตรรอบซึ่งอาจเรียกว่าพลานบนชั้นสิงห์ไค้โดยไม้ซัดเขิน และโดยเฉพาะพระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาท และพระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาทซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ นั้นเป็นที่สำคัญ ใช้ในโอกาสสำคัญของพระนครควรแก่การยกย่องภาคภูมิใจ^๑

กล่าวโดยสรุป "ตรีมุข" นั้นอาจเป็นชื่อหนึ่งที่ใช้เรียกพระที่นั่งที่มีรูปลักษณะเป็น ๓ มุข ซึ่งพระยาโบราณราชธานินทร์ได้สันนิษฐานถึงพระที่นั่งตรีมุขว่า "ถ้าจะเนฎพระที่นั่งตรีมุขนั้น คงจะเป็นที่เสด็จออก มุขหน้าอีก ๒ มุข เป็นที่ประทับพระราชมนเทียรอยู่หลังเข้าไป"^๒ นอกจากนั้นยังอาจกล่าวได้ว่า "ตรีมุข" นี้มีอยู่จริงในสมัยอยุธยาตามที่บุคคลต่าง ๆ ได้ลงความเห็นไว้

สิ่งก่อสร้างอีกอย่างหนึ่งที่อยู่ในบริเวณพระราชมณเฑียรคือโรงธารก้านฉล เป็นที่อยู่ของเหล่าสนม เรือนเหล่านี้ตั้งอยู่เป็นแถวไปคงจะอยู่ด้านหลังพระราชมณเฑียรออกไปอีก ดังตัวอย่าง

^๑สุมาลี กฤษะกุล, "สมุทรโฆษคำฉันท์ส่วนที่แต่งในสมัยอยุธยา: การศึกษาเชิงประวัติ", หน้า ๑๕๖.

สุมาลี ได้อ้างอิงว่าพระที่นั่งทั้ง ๒ องค์เป็นพระที่นั่งซึ่งใช้ในโอกาสสำคัญของพระนคร กล่าวคือ พระที่นั่งสรรเพชญปราสาทใช้เป็นที่เสด็จออกทรงพระราชปราศรัยแก่แขกเมืองต่างประเทศ ส่วนพระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาทใช้เป็นที่พิพากษาคดีและกิจกรรมสำคัญของพระนคร เป็นที่ประชุมใหญ่ฝ่ายฆาตยาธิบดิ์.

^๒ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๗ (ภาคที่ ๖๓ (ต่อ)) เรื่องกรุงเก่า, (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๑๒), หน้า ๔๕.

เรือนรัตนโรงทา- รกานัลทรนาวเนือง
นางสนมเลิศนางเมือง อภิลาสลีลา °

ส่วนสำคัญที่มักจะกล่าวต่อจากพระราชมณเฑียรคือบุคคลที่อยู่ในเขตพระ
ราชมณเฑียรได้แก่องค์พระเจ้าแผ่นดินและบุคคลแวดล้อม ซึ่งประกอบด้วยพระมเหสี
หรือพระราชธิดา ดังข้อความ

มาจะกล่าววาทไป ถึงท้าวไทรวรรณาดา
ผานสมบัติฉัตรชั้นสวรรพยา ในเมืองปาคะสิกรุงไกร
กับนางบุษบงมเหสี เป็นที่สนิทพิสมัย
มีราชธิดายาใจ จนมายุไค้สืบท้าปี^๒

องค์พระเจ้าแผ่นดินถือเป็นศูนย์รวมของเมือง เมื่อกวีพรรณนามาถึง
ตอนนี้แล้วก็อาจเริ่มดำเนินเรื่องต่อไปโดยโยงตัวละครเข้าสู่เนื้อเรื่องทันที ซึ่งจะ
ได้กล่าวโดยละเอียดต่อไปในเรื่องการดำเนินเรื่อง

ธงชัย ธงชัยหรือธงไชยคงจะเป็นธงประจำเมืองแปลตามศัพท์ว่าธงที่
แสดงถึงชัยชนะ ซึ่งน่าจะเป็นสัญลักษณ์ของความมีเอกราชและความมีอำนาจ
ส่วนมากกวีจะพรรณนาว่าการที่ธงชัยโบกสะบัดนั้นเหมือนกับเป็นการโบกให้ศัตรูถึง
อำนาจของพระเจ้าแผ่นดินจะได้เกิดความหวาดกลัว ดังในตัวอย่าง

ชมชื่นปรีดิ์ทั้งเมือง ชัยชวัลรุ่งเรือง
วันทกรันทวยโบกโบ กลัวกลายหวาดไหว
 กุหลาบแมนमारแต่ไกล กุลกลายหวาดไหว
พันทพวันปันทนี่^๓

^๑สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๑.

^๒"มณีพิชัย" เลขที่ ๓, (สมุคไทยคำ อักษรไทย เส้นคินสอขาว).

^๓อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๓.

ดูเพิ่มเติมเรื่องธงชัยและฉัตรในหน้า ๖๖.

ในวรรณคดีเรื่องเดียวกันนี้กวีไต่กล่าวถึงชงกู่กับฉัตรไว้วัย ฉัตรเป็น
เครื่องหมายแสดงความเป็นพระเจ้าแผ่นดิน^๑ ฉะนั้นการเอ่ยถึงชงกู่กับฉัตรจึง
แสดงว่าชงมีความสำคัญมาก

พระราชอุทยาน พระราชอุทยานเป็นส่วนหนึ่งของเมือง ปรางค์อยู่ใน
วรรณคดีเรื่องเดียวกันคือสมุทรโฆษคำฉันท์ กวีพรรณนาถึงเพียงเล็กน้อยและไม่เน้น
อะไรมากนัก นอกจากความสวยงามของต้นไม้และสัตว์ ดังข้อความที่ว่า

อุทยานตระการมี	มฤคมาศดูคาชเคียร
พฤกษาคือลำเทียน	และลาลักพันลอกเลื่อน ^๒

พระราชอุทยานข้างต้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของเมืองรมยบุรี ข้อความดังกล่าว
ไม่บอกตำแหน่งว่าตั้งอยู่บริเวณใดของเมือง กวีกล่าวพรรณนาอุทยานอีกครั้ง เมื่อ
พระสมุทรโฆษและนางพินทุมทีเสด็จประพาสอุทยานเมืองพรหมนคร กวีพรรณนาว่า
เป็นอุทยานที่อยู่นอกเขตกำแพงเมืองแต่มีระยะใกล้มองเห็นกำแพงเมืองได้และใกล้
พอที่จะเดินเข้าไปชมเล่นใกล้สะดวกดังนี้

เยี่ยไกลเยี่ยไกลพงพี	เยี่ยไกลันครี
แลมุ่งเห็นแกวปรางการ	คลในอุทยาน
ถึงนอกเมืองท้าวธศักราช	
แลสวนกุสุมาไสภา ^๓	

^๑ประยูร อุลุชาฎะ, ศิลปกรรมแห่งอาณาจักรอยุธยา, หน้า ๑๖๓.
อ้างมาจากจดหมายเหตุของนิโกลาส แชรแวงส ซึ่งไต่กล่าวถึงพระที่นั่งองค์ที่ประทับ
ของพระเจ้าแผ่นดินว่า "หลังคาพระที่นั่งประทับฉัตรหลายชั้นอันเป็นเครื่องหมายหรือ
ตราแผ่นดิน".

^๒สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๑.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖.

ในเรื่องลิลิตพระลอก็มีพระราชอุทยานซึ่งแม่ไม่ปรากฏในทชมเมือง แต่ ก็พอจะนำมาเทียบเคียงพอให้ทราบตำแหน่งของอุทยานได้ สุมาลี กียะกุล ได้ สันนิษฐานว่าพระราชอุทยานของพระเพื่อนพระแพงอยู่นอกกำแพงเมือง โดยมีเหตุ ผลสนับสนุนคือพระลอเข้าไปชมได้สะดวกและเมื่อนางจะมาอุทยานก็ต้องมาค้ำยช้าง พระประเทียบแสดงว่าไม่ใช่สวนในเขตวัง^๑

ในเรื่องไตรภูมิพระร่วง กวีได้พรรณนาถึงพระราชอุทยานของเมือง ไตรศรีเมืองว่าอยู่นอกเมืองเช่นกัน ดังนี้ "นอกเมืองไตรศรีมีฝ่ายทักษิณ และมีสวน อุทยานใหญ่อันหนึ่งชื่อณรุสกวัน แลไม้อันมีในสวนนั้นอ่อนนุ่มค้อมงามนักหนากังแสงรั้ง กัดไว้ และมีกำแพงแก้วล้อมรอบ และมีปราสาททำเหนือประตูเทียบรอบแก้วงาม นึกหนา"^๒

จากข้อความในไตรภูมิพระร่วงนี้แสดงถึงความนิยมของคนไทยสมัยก่อนว่า เมืองที่สมบูรณ์พร้อมนั้นควรมีอุทยานซึ่งอยู่นอกกำแพงเมือง เพื่อที่บุคคลในเมือง จะได้ไปเที่ยวพักผ่อนเปลี่ยนบรรยากาศ ในอุทยานจะมีต้นไม้ดอกไม้และสัตว์ป่า ที่สวยงาม อันจะทำให้ผู้ไปเที่ยวชมมีความสุขสบายใจ

๒.๑.๑.๒ ความเป็นปึกแผ่นของบ้านเมือง

ในการพรรณนาความงามของเมืองกวีนอกจากจะเน้นความสวยงามของ สิ่งก่อสร้างแล้ว กวียังพรรณนาโดยแฝงความหมายถึงความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของ บ้านเมืองด้วย ในเนื้อหาช่วงนี้ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างประกอบจากวรรณคดีเรื่อง สมุทโฆษคำฉันท์ อนิรุทธคำฉันท์

^๑สุมาลี กียะกุล, "สมุทโฆษคำฉันท์ส่วนที่แต่งในสมัยอยุธยา: การศึกษาเชิงประวัติ", หน้า ๒๐๖.

^๒พระยาสิทธิไทย, ไตรภูมิพระร่วง, หน้า ๒๐๘.

โดยส่วนพระองค์พระเจ้าแผ่นดินนั้น ก็ก็พรรณนาว่าพระองค์มีทหารที่ใกล้ชิด
และมีความเก่งกล้ามากเรียกว่าทศโยธา ทำให้พระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจมากเหมือนกับ
พระอินทร์ซึ่งมีเพื่อน ๓๒ คน ทั้งข้อความต่อไปนี้

สิบองค์เทียบรอมรชาติ	คือคือราชโยธา
พระองค์คือพระอมรา	ธิปองคลง เปน ^๑

สิ่งที่สะท้อนให้เห็นความเป็นปึกแผ่นของพระเจ้าแผ่นดินอีกประการหนึ่งคือ
ความสุขของประชาชนซึ่งได้จากการที่วิพรรณนาว่าประชาชนต่างถิ่นคืออยู่ที่ ต่างประ
พรมเครื่องหอมซึ่งแสดงว่าใจสงบจึงอยากแต่งกายอย่างประณีตบรรจง ทั้งตัวอย่าง

เล็งแลจรรอกจรลทางดลา	รัฐราชรัตยา
บรรสานทั้งหญิงชายชม	
ชายชั้นเห็นทรราชสม	สรสว่างอารมณ์
พอใจบรรเจิดกามา	
ปางคราสฉมจันทนคันธา	เรียบเทียบทีกสรา
สำรวจสำรวจภูมิถน ^๒	

นอกจากนั้นก็ยังพรรณนาถึงการขับร้องและเสียงดนตรีที่ขับกล่อมถวายพระ-
เจ้าแผ่นดิน อันแสดงถึงความสงบสุขของบ้านเมืองอีกประการหนึ่ง ทั้งตัวอย่าง

^๑สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๖.

^๒อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๑.

จำเรียงสุานเสียง ประอรประเอียง กรกรึกเพี้ยทง
 เตรงพิงพิณ ปี่แคนทรลอง สำหรับลอบง ลเบงเงฉนัท
 ระงมคนครี คือเสียงกระวี สุ้าเนียงนิรันคร
 บรรสานเสียงถวาย เยี่ยมลักเปลี่ยนกัน แลพวกแลพรค บรรสานเสียงคูริย^๑

กวีพรรณนาส่วนประกอบของเมือง โดยแฝงนัยถึงความมั่นคง แข็งแรงของ
 สิ่งก่อสร้าง นั้นเป็นสิ่งสะท้อนถึงความเป็นปึกแผ่นของบ้านเมืองอย่างหนึ่ง ส่วน
 ประกอบของเมือง ได้แก่ คูเมือง และกำแพง เมืองนั้นกวีพรรณนาในลักษณะที่ไขป้องกัน
 ข้าศึกได้เป็นอย่างดี กล่าวคือคูเมืองลึกและกว้าง กำแพงเมืองแข็งแรงมากเหมือน
 กับกำแพงจักรวาลที่สามารถต้านทานลมประลัยกัมภ์ได้ การสงครามสมัยก่อนนั้น ก่อน
 จะเข้ายึดเมืองได้ จะต้องข้ามคูเมืองและกำแพงเมือง ไคก่อน เมื่ออุปสรรคนั้นยาก
 แกกการเอาชนะได้ศัตรูก็อาจเข้าเมืองไม่ได้ และอาจถูกฆ่าตายตั้งแต่กำลังข้ามคูเมือง
 หรือกำแพงเมือง นอกจากนี้เมืองยังมีพลานซึ่งใช้เป็นที่ประลองกำลังช้างม้า และ
 ทหาร เป็นผลให้ทหารเข้มแข็ง คันทัว คลองแควในการต่อสู้และในเชิงการใช้อาวุธ
 กล่าวอีกนัยหนึ่ง เมืองนั้นเตรียมพร้อมสำหรับการสงครามตลอดเวลา ศัตรูจึงไม่กล้า
 ยกทัพมารุกรานง่าย ๆ

นอกจากการเตรียมพร้อมของเหล่าทหารแล้ว จำนวนของทหารก็เป็นสิ่ง
 สำคัญ โดยเฉพาะในสมัยโบราณกำลังคนเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ฉะนั้นเมืองใดมีจำนวน
 ทหารพร้อมพร้อมจึงนับว่าเป็นเมืองที่มีกำลังเข้มแข็งมาก ยิ่งกว่านั้นหากมีพาหนะในการ
 ศึกครบถ้วนคือมี รด ช้าง ม้า ตลอดจนอาวุธสงครามพร้อมมูลแล้วก็แสดง ถึงความมี
 อำนาจ อันย้อนไปแสดงถึงว่าบ้านเมือง เป็นปึกแผ่นมั่นคงมากด้วย ดังตัวอย่าง

ขุนพลช วาพลชัยพล	เสนาโฆษจล
จ่านัลมนนครีमुख	
พลพณฑุทประคัภัยสุข	เกษมราษฎร์สรนุก
นิทุกประการเอาไชย	
ครันเครงของกลองหัวนไหว	ฟ้าพันภพไตร
สรเทือนสรท้านการงม	
พ้อนแพนทวนเขนดาวคม	เพียงปากปายลม
แลศรศิลป์สำแดง	
คามเงินคาบทองเมลืองแสง	แกลัวกล้าเรียวแรง
ละลอบละลาวแขงขัน	
ช่างสารชานีเมามัน	หลากหลาหลายพรรณ
แลหน้าจากรูแสงนิล	
มัวหุพผลสะแสนสิน	รพเหาะหาบิน
คือปีกจะกวักไกวโพยม	
เลงรถมาศแมนสรวมโสรรม	เหิรหาวคือโคม
จำรูญจำรัสสุประคิภา	
แสนสำสำแสนแสนยา	กรรรถพลพา
หนคชราชยรรยง	
เกราะกรายหมวกหมายทองทรง	พรายพรรณสรบง
สมบุรณอินทรชัญ	

กวีประทับใจในความสวยงามของสิ่งก่อสร้างในกรุงศรีอยุธยาฉะนั้นจึง
ถ่ายทอดภาพในจินตนาการนั้นลงในบทพรรณนา ภาพที่กวีสร้างขึ้นนั้นมีความสวยงาม
และแฝงไปด้วยความมั่นคงแข็งแรง อันทำให้ผู้อาศัยเกิดความมั่นคงในจิตใจ
การพรรณนาของกวีทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพเมืองสวยงามและสงบสุขอันเป็นสิ่งทีคน
เราต้องการ สิ่งที่ศิลปะงามเลิศ และยังเป็นสิ่งที่คนเราต้องการนี้เป็นสิ่งที่เรียกว่า
"อุดมคติ" ภาพเมืองจึงเป็นเมืองในอุดมคติแต่ก็มีความเป็นจริงรองรับเป็นพื้นฐาน
จึงปรากฏการพรรณนาถึงสิ่งที่มีอยู่จริงในสมัยของกวี แต่ที่พรรณนาจนเลิศลวยปะปน
กับภาพในจินตนาการของกวีซึ่งเป็นอุดมคติกลมกลืนกันไปทั้งหมด

๒.๑.๒ วิธีการพรรณนา

การที่บทพรรณนาความงามของเมืองจะสามารถก่อให้เกิดภาพขึ้นในใจผู้อ่านได้หรือไม่ เพียงไรนั้นขึ้นอยู่กับวิธีการที่กวีใช้พรรณนาซึ่งพอจะจัดแบ่งได้ ๓ วิธีคือ

๒.๑.๒.๑ การพรรณนาตามสภาพ

๒.๑.๒.๒ การใช้ความเปรียบ

๒.๑.๒.๓ การเล่นคำ

๒.๑.๒.๑ การพรรณนาตามสภาพ

การพรรณนาตามสภาพคือการพรรณนาสิ่งต่าง ๆ อย่างตรงไปตรงมาโดยมิได้อาศัยวิธีการอื่นใดประกอบ กวีจะเรียบเรียงถ้อยคำให้สละสลวยเพื่อพรรณนาภาพให้แจ่มชัดเพื่อให้ผู้อ่านสร้างภาพให้เกิดขึ้นในใจ การพรรณนาตามสภาพนี้เป็นวิธีการที่ใช้มากในที่ทั่ว ๆ ไป

ตัวอย่าง

เมืองกว้างขวางหลายโจษจร	ม้าแมนแสนสรรพ
แลรถคันน้อยควา	
पुलแกลงแผ้วบรรรา	ไชยปราบรามมา
มาออนมาโอนทุกทิศ ^๑	

กวีพรรณนาภาพเมืองด้วยถ้อยคำเกลี้ยงเกลา กะทัดรัด แต่กินความหมายครอบคลุมทั้งหมดคือทำให้ได้ภาพเมืองใหญ่ มีผู้คนคับคั่ง มีกำลังพล กำลังช้างและกำลังม้าครบครัน จนเป็นเมืองที่มีอำนาจมีเมืองขึ้นมากมายอยู่ทุกทิศ

^๑พระมหाराชครู, เสื่อโคล้านันท์, หน้า ๑๕.

ตัวอย่าง

พลพฤษ์ประทับด้วยสุข เกษมราชภูรสุนก
 นิทกประการเอาไชย?

กวีพรรณนาเมืองทวารพตีว่าเหล่าทหารมีความสุข ราชภูรสุนกสนานเมื่อ
 ได้มาชมการประลองกำลังที่พลาน แม้กวีจะเขียนสั้น ๆ และพรรณนาโดยตรงไป
 ตรงมา แต่การใช้คำ ประทับ เป็นกริยาของ พลพฤษ์ ก็ทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่าทหารมี
 ความสุขจริงๆ และแสดงว่าบ้านเมืองสงบสุข

ตัวอย่าง

พระทวารอันสูงสรรพ ประทับไทรณมาสดวง
 โชลนทวารยรรยงกง รัตนรายคุณฤมล^๒

กวีพรรณนาประตูเมืองรมยบุรีโดยใช้คำที่มีความหมายเต็มสมบูรณ์ และให้
 ภาพประตูสูง ชุ่มประตูสวยงามก่อสร้างด้วยฝีมือประณีต และมีประตูป่าอยู่เรียงราย
 ทำให้ดูขึงขังดี

ตัวอย่าง

บัวบานตระการไกร นพรัตนแกมกัน^๓

กวีพรรณนาคูเมืองที่มีบัวบานในคู คำบางคำให้ภาพสีสันคือคำ นพรัตน
 ซึ่งให้ภาพบัวมีหลายสีอยู่แกมกันในคูน้ำใส น้ำถูกแสงอาทิตย์ส่องก็ส่งประกายเป็น
 แสงสีซ้อนสลับกันงดงามมาก

^๑อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๘.

^๒สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๐.

^๓เรื่องเคียวกัน, หน้า ๑๖.

ตัวอย่าง

พระพลาณประพาพริค-
กรเลือกเห็นประเหลชน

นกระการสะอาคก^๑
ชนทินทรสงกา °

กวีเปรียบเทียบโดยใช้คำเชื่อม กด และ ประเหล ในตัวอย่างนี้กวีพรรณนาโดยเปรียบเทียบพลาณที่สะอาคและสวยงามกับแก้วประพาพริคเงออ่อนและเปรียบเทียบค่ออีกว่าใสราวกับน้ำ

ตัวอย่าง

เสาสคมก^๒ก^๓เพียง

นพรัตน์จำ^๒ญ^๓เรื่อง

จากตัวอย่างข้างบนนี้กวีใช้คำเชื่อมโยง เพียง โดยมีความหมายว่าเหมือนกับ ในที่นี้กวีเปรียบเทียบความสวยงามจากการประดับว่าเหมือนกับประดับด้วยแก้วนพรัตน์ แม้ว่ากวีจะไม่เอ่ยถึงอย่างตรง ๆ ว่าเสานั้นมีการประดับตกแต่งอาจเนื่องจากต้องการประหยัคคำให้พอเหมาะกะกับลักษณะคำประพันธ์ แต่ทว่าผู้อ่านก็สามารถตีความไค้เช่นนั้นจากสิ่งที้นำมาเปรียบเทียบ

ตัวอย่าง

อาจให้เล็องโลกคำ^๓เลิง

หญ^๓ท^๓ย^๓บ^๓า^๓เทิง

คือทิพยโลก^๓ศุ^๓ลี

กวีไค้เปรียบเทียบโดยใช้คำเชื่อมโยงว่า คือ ทำให้มีความหมายว่าเมืองทวารพคิมี่ชื่อเสียงว่าสนุกสนานเหมือนกับสวรรค์ของพระอิศวร

^๑ สมุทโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

^๓ อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๓.

ตัวอย่าง

พริ้งพรายเหมหงส์พบ

คาบวัลย์ทองดู

ประจุกกระพือยามยาม^๑

ในทหมเมืองโคยมมากแล้วเนื้อความที่กวีพรรณนาเป็นสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่ไม่มีชีวิตจิตใจถ้าจะพรรณนาคามสภาพที่มองเห็น อาจจะทำให้บทพรรณนาดูแข็งกระด้างเกินไป กวีจึงได้พรรณนาเปรียบเทียบสิ่งที่ไม่มีชีวิตให้ทำลิริยาอาการราวกับมีชีวิต เพื่อจะได้ลดความแข็งกระด้างนั้นลงบ้างดังตัวอย่างที่กวีพรรณนารูปหงส์คาบเครือวัลย์ อันเป็นลวดลายประดับพระราชมณเฑียรโดยเปรียบเทียบด้วยคำเชื่อว่า ประจุก ว่ารูปหงส์สวยงามเหมือนหงส์จริง ๆ เพราะปีกเหมือนจริงจนกระทั่งมองเห็นราวกับกระพือได้

มีเทพประนมมือมาลัย

คือเห็จเหิรทยาน

มาตุก่ากลเรียงรัน^๒

จากตัวอย่างนี้กวีพรรณนารูปเทพนมที่ประดับพระราชมณเฑียรว่าใกล้เคียงกับของจริงจนเหมือนกับเหวคาเหาะมานั่งเรียงกันพนมมืออยู่

คำเชื่อมที่ปรากฏในบทพรรณนาชมความงามของเมืองมีดังนี้ คือ คัง คัง
แมนเหมือน ดูจ ประจุก คือ กล ประเหล ทัก ทักเทียม เพียง เพียง เดก ฎาปาน
ปาน บปาน และเปรียบ ในบรรดาคำเชื่อมเหล่านี้คำเชื่อมที่กวีนิยมใช้มากที่สุดคือ
คำว่า "คือ" อาจเป็นเพราะการใช้คำ "คือ" เป็นการเน้นความหมายว่าสิ่งที่นำ
มาเปรียบเทียบกับนั้น "เป็น" อีกสิ่งหนึ่งจริง ๆ ขณะที่คำอื่น ๆ มีความหมายเป็นเพียง
การ "เหมือน" เท่านั้น

^๑อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๔.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

ข. การเปรียบเทียบโดยไม่มีค่าเชื่อมโยง

การเปรียบเทียบโดยไม่มีค่าเชื่อมโยงเป็นการเปรียบเทียบของสองสิ่งว่าเหมือนกันโดยนัยไม่ต้องมีค่าใด ๆ มาเชื่อมโยง แต่ผู้อ่านจะตีความได้เองจากเนื้อความใกล้เคียง (ปริบท) ว่าการที่ต้องการเปรียบเทียบสิ่งใด ในลักษณะใด

ตัวอย่าง

อาจฉงนบุรีอิน-
มหามหาพาร

ทรอนเทพนฤมาน
-จรรโลงชเรศรี^๑

กวีต้องการเปรียบเทียบเมืองพรหมนครกับนครไตรทรีงษ์ของพระอินทร์ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นเมืองที่เทวดาสร้าง ในที่นี้กวีใช้คำว่า อาจฉงน หมายความว่า เมืองนี้มีความมั่งคั่งที่สามารถสู้กับเมืองไตรทรีงษ์ได้ นั่นคืองามเทียบกันกันนั่นเอง

ตัวอย่าง

ปราการแกมแก้วสุรกายจัน
ยโศคิอับแสงสุรย์^๒

มณีรัตนชัชวาล

^๑สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๒.

^๒อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๑.

กวีพรรณนาว่า ปรากฏ (กำแพงเมือง) ประดับด้วยแก้วและทองซึ่ง
 ส่องแสงสว่างจ้าโดยกวีใช้คำ "ชัชวาลย์" และ "โชติ" บอกให้ทราบถึงแสงแก้ว
 และทองว่าสว่างสุกใสมาก แล้วก็ยังเพิ่มเติมอีกว่า "อับแสงสุริย์" นั่นคือกวีเปรียบ-
 เทียบแสงสว่างรุ่งเรืองของแก้วและทองกับแสงอาทิตย์ เนื้อความที่กวีต้องการคือ
 แสงสว่างนั้นมีมากจนทำให้แสงอาทิตย์มีคมัวไป อนึ่งการเปรียบเทียบเช่นนี้เป็น
 การเปรียบเทียบแบบเหนือกว่าความเป็นจริง เพราะตามปกติแล้วแสงพระอาทิตย์เป็น
 แสงที่สว่างที่สุดในโลก การกล่าวเปรียบเทียบจนเหนือกว่าความเป็นจริง เช่นนี้
 เป็นวิธีการหนึ่งที่ส่งผลให้ผู้อ่านเห็นภาพว่าปรากฏการณ์สวยงามสว่างมากเหลือเกิน

การพรรณนาโดยใช้ความเปรียบเทียบนี้เป็นวิธีการที่กวีใช้มากที่สุด เพราะ
 ใช้คำน้อยแต่สร้างภาพได้เด่นชัดกว่า และผู้อ่านรับสารได้เร็วกว่าการพรรณนา
 ตรงไปตรงมา นอกจากนั้นยังได้ภาพเกินกว่าที่มีอยู่ตามสภาพจริงซึ่งช่วยเสริมให้
 การพรรณนานั้นไพเราะยิ่งขึ้น

๒.๑.๒.๓ การเล่นคำ

การเล่นคำเป็นกลวิธีที่ให้ความไพเราะค่านเสียง แต่ก็ให้ความรู้สึกค่าน
 ความหมายอีกด้วย ในบทพรรณนาชมความงามของเมือง กวีมีวิธีเล่นคำหลายวิธี
 แต่วิธีที่น่าสนใจคือการเล่นสัมผัสอักษร*

* เรื่องการเล่นคำจะพูดถึงอย่างละเอียดในส่วนอสังการ, หน้า ๔๘ - ๕๗.

ตัวอย่าง

นางจรลโต ธรจรวจรวี

เชิงเทินคือคีรีคีรีนทร เรื่องรอบคอบ^๑

ในตัวอย่างข้างต้นนี้ เล่นคำด้วยวิธีสัมผัสอักษร โดยใช้อักษรซ้ำเป็นคู่ที่อยู่ต่างวรรคกัน ได้แก่คำว่า คีรี - คีรีนทร ขณะเดียวกันทั้ง ๒ คำก็มีความหมายอย่างเดียวกัน เพียงแต่คำที่ ๒ เปลี่ยนเสียงสระและเสียงพยัญชนะท้ายพยางค์ให้เป็นตัวสะกดมาจากคำแรกคือ คีรี เป็น คีรีนทร เราจะเห็นได้ชัดทีเดียวว่าในที่นี้ก็ต้องการเล่นเสียงคำมากกว่าจะเน้นความหมายของคำให้กว้างขวางขึ้น

ตัวอย่าง

โกมุทอุบลบานฉะกะ

มทุมกุสุมสรหละสรลมสรหลอนผกา^๒

ในตัวอย่างข้างต้นนี้ ก็ใช้วิธีการสัมผัสอักษรอีกเช่นกัน แต่มีจำนวนคำเพิ่มขึ้นเป็น ๓ คำได้แก่คำว่า สรหละ - สรลม สรหลอน นอกจากนี้ก็ยังได้ใช้วิธีการแผลงคำเพิ่มเข้าไว้ด้วยคือแทรกเสียง "ร" เข้าไปในคำทั้ง ๓ โดยที่ความหมายยังคงเดิม ทำให้เสียงไพเราะยิ่งขึ้น

ตัวอย่าง

แต่งไว้เป็นธารก้านัล

ท้าวท้าว เกียมคัลบังคมบังคัลนอง เนือง

ชมชื่นปรีดีทัง เมือง

ชัยชัชรุง เรื่องวันทกรันทวย โอบกใบ^๓^๑อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๑.^๒เรื่องเดียวกัน.^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒-๓.

ในตัวอย่างนี้การเล่นสัมผัสอักษรแพรวพราวหลายแบบ ในบทแรกก็เล่นสัมผัสอักษรในวรรคเดียวกันคือ ทัว - ท้าว และ เคียม - คัล และส่งสัมผัสอักษรไปที่คำ บังคม - บังคัล ในวรรคถัดไป และก็มีสัมผัสอักษรในวรรคเดียวกันอีกคือ นอง - เนือง ในบทที่ ๒ ของตัวอย่างก็มีสัมผัสในลักษณะเช่นเดียวกันอีกคือ รุ่ง - เรือง - รันทก - รันทวย และ โบก - โบ

การเล่นสัมผัสอักษรช่วยเพิ่มความไพเราะให้แก่บทพรรณนา ขณะเดียวกัน การเล่นสัมผัสอักษรหลายแบบที่คล้ายคลึงกันนี้แสดงถึงความสามารถของกวีเป็นอย่างดี

๒.๒ ความสำคัญของการพรรณนาความงามของเมือง

ผู้วิจัยได้แบ่งความสำคัญของการพรรณนาความงามของเมือง เป็น ๒ หัวข้อคือ

๒.๒.๑ ความสำคัญในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งที่มีผลต่อการดำเนินเรื่อง

๒.๒.๒ ความสำคัญในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของอสังการในวรรณคดี

๒.๒.๑ ความสำคัญในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งที่มีผลต่อการดำเนินเรื่อง

การพรรณนาความงามของเมืองแม้มิได้มีอยู่อย่างละเอียดในวรรณคดีนิทานทุกเรื่อง แต่เท่าที่ปรากฏก็มีส่วนในการดำเนินเรื่องในลักษณะต่าง ๆ คือเป็นการสร้างฉาก สร้างบรรยากาศ ปูพื้นตัวละคร และเป็นการนำเข้าสู่เหตุการณ์ เชื่อมโยงเหตุการณ์ในเรื่อง ทั้งจะกล่าวโดยละเอียดหรือไม่

๒.๒.๑.๑ การสร้างฉากของเรื่อง ทั้งได้กล่าวมาแล้วว่ากวีจะพรรณนาส่วนประกอบของเมืองที่ละส่วน ๆ โดยเน้นที่ความงดงาม ก็เพื่อที่จะโน้มนำจิตใจผู้อ่านให้เห็นภาพเมืองที่ละส่วน เช่นภาพของสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ภาพดูเมืองล้อมรอบเมืองมีน้ำเป็นประกายล่อแสงตะวัน ภาพกำแพงเมืองที่มั่นคงแข็งแรงมีประตูสูงลิบ หลังกำแพงเมืองเข้าไปเห็นปราสาทซึ่งส่วนที่เป็นทองคำส่งประกายวิบวิบ เห็นปราสาทที่สวยงาม ผู้อ่านจะมองเห็นภาพทีละภาพ ๆ ไปตามลำดับของการพรรณนาจนจบบท และเริ่มมองเห็นภาพเหล่านี้รวมกันเป็นหมู่เป็นกลุ่มได้เป็นภาพเมืองทั้งเมือง ภาพส่วนประกอบแต่ละส่วนที่ทำให้มองเห็นเป็นภาพเมืองนี้เรียกว่า "ฉาก" กวีถ่ายทอด

ภาพฉากออกมาเป็นตัวอักษร ส่วนผู้อ่านสามารถใช้จินตนาการนำถ้อยคำเหล่านั้นมาสร้างกลับเป็นภาพขึ้นในใจอีกครั้งหนึ่ง

ฉากเมืองทำให้ผู้อ่านทราบว่าเหตุการณ์ในเรื่องนั้นเกิดขึ้นที่ใดและทราบด้วยว่าตัวละครเอกนั้นอยู่ที่เมืองใด ดังเช่นในเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ซึ่งเป็นวรรณคดีที่เชื่อกันว่าแต่งเพื่อใช้เล่นหนังใหญ่ หลังจากกวีแต่งบทให้วิศว์เล่นหนังแล้วจึงเริ่มดำเนินเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ โดยการแสดงภาพเมืองรมยบุรีเมืองของนางพินทุมตี และแสดงภาพเมืองพรหมนคร เมืองของพระสมุทรโฆษเป็นลำดับต่อมา ทั้งข้อความที่กล่าวถึง เมืองพรหมนครดังนี้

หอห่างกำแพงเมือง
เชิงเทินคือเนินบรร-
แถวถนนอัญชลจร
ชิงเที่ยวสำเรียวกุล
พระพลานคือแวนทอง
ไทเทศอันเทียวจรัล
เป็นที่ประลองช้าง
เป็นที่ประลองอา-
กว้างยาวทรนาวนี้-
เพ็ญเพียบตั้งวายสาร
ชิงไชยทำนุกไบ
กลแกวงจำอันอาย
โอภาสพระศรี-
คุจไพชยนต์อิน-
มนเทียรพิมานรัต-
เรื่องรัศมีจามี-

ทรนาวเนื่องหังนางจรัล
พศพระมหิมาจล
ยุพதியุพาพล
และสรถอเมื่อสายัณฑ์
ทิพยการมารวัน
คือจะคัมภีร์รักษา
หยดองประลองลา
วุธลองทหารหาญ
กุมลสุทศสมสถาน
ศศราชมมาถวาย
และคระมัตคือกรกราย
ยศไทที่แดนดิน
มุขมาศอันเจียรจันต์
ทรเอามาเชกศรี
นจำรัสด้วยรัศมี
กรแก้วกระลอกแสง°

จากข้อความพรรณนาข้างต้นทำให้ผู้อ่านเห็นภาพเมืองพระนครศรีอยุธยา
 เริ่มตั้งแต่กำแพงเมืองที่มีเสานางจรัสเป็นแนวยาว ภาพเชิงเทินมัทธา ภาพในเมือง
 ที่เห็นเป็นลำดับตั้งแต่ถนนที่มีผู้คนมากมาย ตามริมถนนมีธงปักอยู่เรียงราย ภาพพลาน
 ที่กำลังมีการประลองกำลังช้าง กำลังม้า และกำลังทหารอยู่คึกคัก ถัดไปอีกด้านของ
 พลานเป็นหมู่พวทูกจากประเทศต่าง ๆ ถึงร้อยเมืองมาถวายสารและเครื่องราช
 บรรณาการ ชงไชยสะบัดใบตามแรงลม ภาพถัดไปคือปราสาทศรีมูขี้ที่สวยงามและเห็น
 ภาพพระราชมณเฑียรที่มีรั้วมีวัง เรื่องงามจับตาจับใจ จากภาพต่าง ๆ ที่สะพานนี้
 ผู้อ่านจะเห็นภาพรวมของเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยมีส่วนเด่นที่สุดคือพระราชมณเฑียร ทั้ง
 โคกกล่าวมาแล้วว่าภาพทั้งหมดนี้เป็นฉากหนึ่งของเรื่อง เป็นฉากเมืองที่ผู้อ่านได้เห็น
 ก่อนเรื่องสมุทรโฆษดำเนินที่จะดำเนินต่อไป

ในตอนจบของบทพรรณนาเมืองพระนครศรีอยุธยา กวีได้กล่าวถึงพระสมุทรโฆษ
 ว่าเป็นโอรสของพระพิณฑุ์คฤษณ์ศรีอยุธยาเมืองพระนครศรีอยุธยา ทำให้ผู้อ่านทราบว่า
 ตัวละครเอกคือใคร อยู่ในเมืองไหนเป็นลำดับแรกของเรื่อง ฉะนั้นการสร้างฉาก
 นี่ย่อมเกี่ยวกับการดำเนินเรื่อง เพราะเป็นการบอกสถานที่ที่เนื้อเรื่องได้ดำเนินไปแต่ต้น
 จนจบเรื่องและยังบอกนามของตัวละครเอกด้วย

๒.๒.๑.๒ การสร้างบรรยากาศ

วรรณคดีนิทานเป็นเรื่องเล่า เนื้อเรื่องมีหลายลักษณะผสมกันทั้งรัก โศก
 ตื่นเต้น ฯลฯ ดังนั้นวรรณคดีจึงมีการสร้างบรรยากาศให้สอดคล้องกับเนื้อเรื่อง
 ความหมายของคำ บรรยากาศ นั้น กุหลาบ มัลลิกะมาส ได้กล่าวไว้ว่า

บรรยากาศคือพื้นอารมณ์ เป็นความรู้สึกในลักษณะสรุปของผู้อ่านว่า เป็น
 ไปในทำนองใด, คึกคะนอง, ชมชื่น, แจ่มใส, เบิกบาน, หรือเศร้าสร้อย
 ทั้งนี้ผู้แต่งมีได้กล่าวออกมาตรงๆ แต่จะให้ความรู้สึกต่าง ๆ นั้น
 ควบการสร้างอารมณ์แวดล้อมจิตใจผู้อ่านให้ตระหนักด้วยตนเอง^๑

^๑กุหลาบ มัลลิกะมาส, ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย, หน้า ๑๗๕.

ผู้อ่านวรรณคดีนั้นมีวิถีดำเนินชีวิตเป็นแบบบุคคลธรรมดาที่เราได้พบเห็น มีอาชีพต่าง ๆ กันไป มีการดำเนินชีวิตในแต่ละวันต่าง ๆ กันไป แต่เมื่อเขาเหล่านั้นได้อ่านวรรณคดี โดยเฉพาะในตอนเริ่มต้นก็พบกับบทพรรณนาความงามของเมือง กวีพรรณนาถึงส่วนประกอบทีละส่วน ๆ ด้วยภาษาที่โอ้อวดว่าภาษาธรรมดา ทำให้มองเห็นภาพที่งดงามตระการใจจากภาพทีละภาพนี้รวมเป็นภาพเมืองดังได้กล่าวมาแล้วนั้น ผู้อ่านก็เริ่มทำใจว่าคนกำลังเข้าไปสู่โลกอีกโลกหนึ่งที่แปลกกว่าโลกที่ผู้อ่านเผชิญอยู่ทุกวัน ความรู้สึกว่าคุณอยู่ในอีกโลกหนึ่งนี้เป็นบรรยากาศของวรรณคดีที่เกิดขึ้นในใจของผู้อ่าน เมื่อผู้อ่านสร้างบรรยากาศขึ้นมาตั้งแต่ต้นเรื่องแล้ว ผู้อ่านย่อมยอมรับเหตุการณ์ในเรื่องที่ดำเนินต่อไปได้ง่ายขึ้น แม้ว่าเรื่องนั้นจะเป็นเรื่องห่างไกลจากความเป็นจริงในชีวิตของผู้อ่าน แต่ผู้อ่านสามารถใช้จินตนาการตามไปได้และปล่อยใจให้ดื่มด่ำกับวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ ได้ยิ่งเต็มที่ ก่อให้เกิดความบันเทิงใจ ดังเช่นเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ ผู้อ่านอ่านบทพรรณนาชมเมืองจบแล้วก็สร้างบรรยากาศว่าได้เข้าไปเห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ดำเนินไปเป็นขั้นตอน เช่นพระสมุทรโฆษเสด็จไปคล้องช้างและถูกเทพารักษ์อุ้มไปสมนนางพินทุมตี เป็นต้น

๒.๒.๑.๓ การปูพื้นตัวละคร

ในบทพรรณนาความงามของเมืองซึ่งอยู่ในตอนเริ่มเรื่องนั้นกวีมักจะเอ่ยชื่อตัวละครเอกแทรกไว้ด้วย บทพรรณนาเมืองจะช่วยให้ผู้อ่านรู้ถึงฐานะของผู้ที่อยู่ในเมืองนั้นได้เป็นอย่างดี ยิ่งพรรณนาถึงสิ่งก่อสร้างงดงามวิจิตรบรรจงมากเท่าใด ก็ยิ่งแสดงให้เห็นว่าภักษัตริย์และบุคคลแวดล้อมมีฐานะที่สูงส่ง มั่งคั่ง และมีอำนาจมากเพียงนั้น

การพรรณนาส่วนประกอบของเมืองทีละส่วนทำให้ผู้อ่านเริ่มปะติดปะต่อความคิดความรู้สึกเกี่ยวกับตัวละครเอก จนในที่สุดก็ประจักษ์ถึงพื้นฐานของตัวละคร อันทำให้ผู้อ่านติดตามการดำเนินเรื่องต่อ ๆ ไปว่ามีเหตุผลสอดคล้องและมีความเป็นไปได้มากขึ้น เช่นเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ กวีพรรณนาเมืองของพระสมุทรโฆษ

โดยมุ่งให้เห็นถึงความเข้มแข็ง ความมีอำนาจของกษัตริย์ ดังเช่นกำแพงเมืองเปรียบ
กับเนินเขาสูงใหญ่และไม่หวั่นไหวง่าย พลาณที่มีคนมาถวายสารแสดงว่าเป็นเมืองที่มีผู้
มาออกมากมาย การพรรณานี้ทำให้ผู้อ่านได้ทราบถึงฐานะของเมืองพรหมนครตั้งแต่
เริ่มเรื่อง ในมุมมองกลับกันฐานะของเมืองก็เป็นส่วนสะท้อนถึงฐานะของตัวละครเอก
คือพระสมุทโฆษ ว่าพระองค์มีอำนาจมากจนเป็นที่เลื่องลือกว้างไกลไปทั่ว เมื่อ
เรื่องดำเนินไปถึงตอนพระสมุทโฆษประพาสป่าเพื่อคล้องช้าง และพระองค์บรรทม
หลับใต้อันโพ พระโพธิ์เทพารักษ์ได้ยื่นคำสรรเสริญตนจากพระสมุทโฆษก็พอใจมาก
ออกมาดูว่าเป็นใครกันที่กล่าวคำสรรเสริญได้ไพเราะนัก เมื่อพระโพธิ์เห็นพระสมุทโฆษ
ในตอนแรกก็ยังไม่รู้จัก แต่เมื่อนึกทบทวนไปก็แน่ใจว่าเป็นพระสมุทโฆษ ผู้อ่านอาจ
เกิดคำถามว่าเหตุใดพระโพธิ์ถึงรู้ว่าเป็นพระสมุทโฆษ ผู้วิจัยคิดว่าบทพรรณนามีส่วน
สำคัญในเรื่องนี้ การที่พระโพธิ์แน่ใจว่าเป็นพระสมุทโฆษเพราะพระองค์เป็นโอรส
กษัตริย์ เป็นผู้ใหญ่และเป็นผู้ที่มีรูปร่างงดงามซึ่งทราบถึงสิ่งเหล่านี้ได้จากการปูพื้น
ตัวละครในบทพรรณนาชมความงามของเมือง และต่อจากการรู้จักแน่ชัดว่าผู้มาบรรทม
หลับนี้คือพระสมุทโฆษแล้วเรื่องก็ดำเนินต่อไปอีกคือ พระโพธิ์อุ้มพระสมุทโฆษไป
สมนางพินทุมตี เนื่องจากพระโพธิ์ส่งสารที่กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ต้องมานอนเคียงกายในป่า
ต่อจากการอุ้มสมเรื่องก็ดำเนินต่อไปอีกจนจบเรื่อง จึงเห็นได้ว่าการปูพื้นตัวละคร
เอกย่อมมีส่วนทำให้การดำเนินเรื่องมีเหตุผล กล่าวได้ว่ามีความสมจริง

๒.๒.๑.๔ การนำเข้าสู่เหตุการณ์และการเชื่อมโยงเหตุการณ์ในเรื่อง

ตามปกติแล้ววรรณคดีไทยนิยมขึ้นต้นด้วยบทไหว้ครูหรือที่เรียกกันว่า
"ประณามพจน์" บทไหว้ครูจะอยู่ในส่วนเริ่มของเรื่อง เช่นสมุทโฆษคำฉันท์ เริ่มต้น
เรื่องด้วยคำนมัสการ สังเขปเรื่องสมุทโฆษ คำเนินเรื่องและไหว้ครูเล่นหนึ่ง ต่อ
จากนั้นจึงเป็นการตั้งเมืองคือพรรณาคความงามของเมืองดังได้กล่าวมาแล้ว จากนั้น
จึงเป็นเรื่องการละเล่นที่เรียกว่า "จับลิงหัวค้ำ" ซึ่งอาจจัดเป็นส่วนเริ่มเรื่อง จึงอาจ
กล่าวได้ว่าบทพรรณาคความงามของเมืองเป็นตัวแยกบทไหว้ครูกับเนื้อเรื่อง บท
พรรณนาจึงเท่ากับบอกให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังรู้ว่ากำลังจะเข้าเนื้อเรื่องแล้ว บทพรรณนา

จึงเป็นบทนำเข้าสู่เรื่องบทหนึ่ง ถ้าหากวรรณคดีซ้ำบทนำเรื่องไปวรรณคดีก็คงขาดความสง่างามและบทนำเรื่องถ้าขึ้นด้วยบทอย่างอื่นไม่ใช่บทพรรณนาความงามของเมืองก็ดูขาดความสง่าลงไปมากเช่นเดียวกัน

ในวรรณคดีบางเรื่องเช่นอนิรุทธคำฉันท์ แม้จะไม่มิบไหว้ครุแต่บทพรรณนาเมืองก็มีส่วนนำเข้าสู่เรื่องอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือเรื่องเริ่มด้วยการพรรณนาความงามของเมืองทวารวดี เริ่มจากการพรรณนาถึงส่วนประกอบและจบด้วยการกล่าวถึงตัวละครเอกคือพระอนิรุทธ กวีพรรณนาว่าพระองค์ทรงงามเก่งกล้าในการบุหรี และดำเนินเรื่องต่อไปเลยที่เกี่ยวกับพระอนิรุทธเสด็จไปเฝ้าพระภคินี เพื่อทูลลาไปประพาสป่าจนเป็นเหตุให้ได้พบกับนางอุษากายหลัง กังด้วยอย่าง

เสด็จศรีสังหาสน์ เจ็ดจอมปราสาท คารารายแฉง
 ประคัมควยรัตนัน พรณรายพรายแสง เสวยรมย์—
 ชมเขรง ท้าวทูลบทศรี

บัคันสมเค็จหลาน	ภคินีเทพจักรี
ว่าลือกพนาลี	สุชมรมยกวีทา
เสด็จไปบังคมพระ	อัยกาภิเบศร์ลา
จักไปพนาทวา	พนพภคินีศรี

ถ้าหากบทพรรณนาความงามอยู่กลางเรื่อง บทพรรณนาก็ช่วยเป็นตัวเชื่อมโยงเหตุการณ์ในเรื่อง เช่นเรื่องเสื่อโคคำฉันท์ หลังจากที่ฤๅษีชุบตัวให้ลูกเสื่อและลูกโคให้กลายเป็นคนชื่อพหลวิชัย และ คาวี แล้ว ทั้งคู่ก็ออกเดินทางรอนแรมเขมรโขชมาในป่า พอพ่นป่าก็เห็นเมืองจันทบุรี กวีพรรณนาว่าเป็นเมืองกว้างใหญ่ มีกำลังเข้มแข็ง และกวีลงท้ายด้วยการกล่าวถึงสระน้ำ ท้ายเมืองมียักษ์อาศัยอยู่ ยักษ์คนนั้นจับชาวเมืองกินเป็นอาหาร คาวีเจอยักษ์สู้กันคาวีชนะฆ่ายักษ์ตาย จากจุดที่คาวีสู้กับยักษ์นี้เองทำให้ตัวละครเขยิบฐานะขึ้นเป็นกษัตริย์โดยสมบูรณ์ คือพหลวิชัยได้แต่งงานกับราชธิดา

เจ้าเมือง ส่วนควา้ออกเผชิญโชคออกไปแต่ในฐานะภักดิ์มีใจคนหนุ่มธรรมดาเช่นเดิม จึงเห็นว่าทพรธนาเมืองสั้น ๆ ตอนนี้อยู่เชื่อมโยงเหตุการณ์ ๒ ตอน คือ เหตุการณ์ ตอนออกเรอณเผชิญโชคในฐานะบุคคลธรรมดาอีกเหตุการณ์คือสู้รบกับยักษ์ และต่อ ๆ ไปดัง ไก่กล่าวมาแล้วนั้น

กล่าวโดยสรุป บทพรธนาความงามของ เมือง ได้มีส่วนในการดำเนินเรื่อง อยู่มีใจน้อยเพราะ เป็นส่วนที่ทำให้เหตุการณ์ในเรื่อง มีเหตุผล และยังปรุงแต่งให้วรรณคดี เริ่มเรื่องอย่างสง่างามอีกด้วย

๒.๒.๒ ความสำคัญในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของอสังการในวรรณคดี

ป.ส. ศาสตรี ได้ให้คำนิยามของคำว่า อสังการ ไว้ในตำราอสังการศาสตร์ ของวาทกฏว่า "อสังการคือเครื่องประดับของคำประพันธ์"^๑ อสังการ มีความสำคัญ ต่อวรรณคดีดังที่วาทกฏได้กล่าวไว้ว่า

เราจะกล่าวถึงประมวลอสังการอันไม่มีอยู่แล้วไซ้ คำประพันธ์แม้แต่ ที่ปราศจากโทษทั้งหลายและประกอบไปด้วยคุณทั้งหลายก็ยังไม่สูง่าเหมือน รูปรางหญิง อันสักแต่ปราศจากลักษณะที่ชั่วและก่อปรดวยลักษณะที่ดีเท่านั้น ก็ยังไม่สง่าระนั้น^๒

แม้ว่าอสังการจะเป็นเครื่องประดับคำประพันธ์ แต่ก็เป็นส่วนสำคัญซึ่งถ้าหาก คำประพันธ์ขาดอสังการแล้วก็จะยังเป็นวรรณคดีไม่ได้

อสังการในวรรณคดีมีหลายประการ ได้แก่ อสังการฝ่ายเสียง อสังการฝ่าย ความหมาย และรสต่าง ๆ เป็นต้น แต่เนื่องจากเสาวารจนี้เป็นข้อความส่วนหนึ่งใน วรรณคดีที่มุ่งจะพรรณนาความงามเท่านั้น อสังการที่เห็นเด่นชัดจึงเป็นอสังการฝ่าย เสียงและอสังการฝ่ายความหมาย ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาอสังการ ๒ ประการนี้เท่านั้น

^๑ป.ส. ศาสตรี (ผู้แปล), อสังการศาสตร์ของวาทกฏ (พระนคร: โรงพิมพ์ พระจันทร์, ๒๕๐๔) (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพคุณหญิงรั้ว เกษตรศิริรัฐรักษ์ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส, ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๔), หน้า ๔๑.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

๒.๒.๒.๑ อสังการฝ่ายเสียง

อสังการฝ่ายเสียงหรือเครื่องประดับเสียง เป็นวิธีการแต่งบทพรรณนาให้มีเสียงไพเราะหรือที่เรียกว่า เสียงเสนาะ เพื่อความเด่นของบทพรรณนา อย่างไรก็ตาม คำหนึ่งอาจมีทั้งอสังการฝ่ายเสียงและฝ่ายความหมายเนื่องจากเสียง เป็นสื่อนำไปถึงความหมายนั่นเอง

อสังการฝ่ายเสียงของคำที่สำคัญคือการเล่นคำ* ในการศึกษาเรื่องนี้จะแบ่งเป็นหัวข้อต่าง ๆ ตามที่ปรากฏในบทพรรณนา ดังนี้

- ก. การเล่นเสียงสัมผัส
- ข. การเล่นเสียงวรรณยุกต์
- ค. การเล่นคำอุปมา
- ง. การเล่นคำซ้ำ
- จ. การเล่นคำแผลง
- ก. การเล่นเสียงสัมผัส

พระยาอุปกิตศิลปสาร ได้กล่าวถึงการสัมผัสว่าดังนี้ "สัมผัสแยกตามศัพท์ว่า การถูกต้อง แต่ในที่นี้หมายความว่า การคล้องจอง ซึ่งเป็นข้อสำคัญยิ่งในคำกานท์ของไทยเรา"^๑

พระยาอุปกิตศิลปสารยังได้แบ่งสัมผัสออกเป็นสัมผัสนอกซึ่งเป็นสัมผัสบังคับ และสัมผัสใน "สัมผัสในหมายถึงสัมผัสที่คล้องจองกันอยู่ในวรรคเดียวกัน ตามธรรมชาติ คำกานท์ของไทยนิยมสัมผัสกันเป็นพยางค์ ในวรรคหนึ่ง ๆ ถ้าแต่งให้มีสัมผัสในได้ทุกวรรคยิ่งดีและนิยมใช้ทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษร"^๒

* การเล่นคำได้บรรยายมาบ้างแล้วในส่วนวิธีการ หน้า ๓๖-๓๘ แต่จะกล่าวโดยละเอียดในเรื่องอสังการด้านเสียงนี้

^๑พระยาอุปกิตศิลปสาร, หลักภาษาไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔), หน้า ๓๕๓.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๔.

ในเรื่องการเล่นเสียงสัมพันธ์นี้ ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาเฉพาะการเล่นเสียงสัมพันธ์ใน เพราะถือว่าเป็นส่วนที่นอกเหนือจากข้อบังคับของคำประพันธ์และเป็นการแสดงความสามารถของกวีทั้งยังเป็นส่วนที่ช่วยเพิ่มความไพเราะให้วรรณคดีขึ้นด้วย

๑. สัมพันธ์สระ กวีนิยมเล่นเสียงสัมพันธ์สระภายในวรรคเดียวกันในที่ต่างๆ ไป บางครั้งสัมพันธ์สระก็อยู่ชิดกัน บางครั้งก็อยู่ห่างกัน ทั้งนี้สัมพันธ์สระทำให้บทประพันธ์รื่นหูขึ้น

ตัวอย่าง สัมพันธ์สระชิดกัน

แห้วน้อย* กาญจนพิมล

คือ กรนางบน^๑

เรื่อง รอมฟ้าหล้า เพ็ญพุด

เทียม ทิพยจำรูญ

จำรัส พิหาราครี^๒

ตัวอย่าง สัมพันธ์สระอยู่ห่างกัน

พระ หลาน ประพา พริศ—

น คร การ สะ อา ก ล^๓

ดู ห ยาน คร การ มี

ม จ ก มา ศ ค ุ ค า ษ เด ย ร^๔

การเล่นเสียงสัมพันธ์สระภายในวรรคเดียวกันนี้มีปรากฏไม่มากนัก และการวางสัมพันธ์ก็ได้เป็นไปอย่างสม่ำเสมอทุกวรรค อย่างไรก็ตามการเล่นเสียงสัมพันธ์สระก็ช่วยให้เสียงภายในวรรคคล้องจองกันเป็นจังหวะ และยังเป็นจังหวะที่อยู่ชิดกันบ้าง ห่างกันบ้าง ทำให้เกิดความไพเราะหลายแบบ

^๑ อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๓๐.

* ในที่นี้ผู้วิจัยใช้เครื่องหมายขีดดังนี้ แสดงถึงคำสัมพันธ์กัน

^๒ เรื่อง เดียวกัน, หน้า ๑๐.

^๓ สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๐.

^๔ เรื่อง เดียวกัน.

๒. สัมผัสอักษร กวีนิยมเล่นเสียงสัมผัสอักษรมากกว่าสัมผัสสระ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะสัมผัสอักษรเหมาะกับคำประพันธ์ประเภทฉันทและรายก็ได้ ในบทพรรณนาความงามของเมืองปรากฏการเล่นสัมผัสอักษรมาก และมีหลายแบบซึ่งพอจะแยกออกได้เป็น ๒ ประเภทคือ

ก) สัมผัสอักษรในวรรคเดียวกัน

ข) สัมผัสอักษรต่างวรรคกัน

ก) สัมผัสอักษรในวรรคเดียวกัน

สัมผัสอักษรในวรรคเดียวกันส่วนมากจะอยู่ชิดกัน นอกจากนั้นยังมีการสัมผัสทั้งวรรค และสัมผัสอักษรเป็นชุกอยู่คละเคล้ากันไป เช่น

ตัวอย่าง สัมผัสอักษรทั้งวรรค

ไชยสินธุสมุทรแขวงขอบ

เรียบรัตนเรียงรอบ^๑

สัมผัสอักษรนี้ปรากฏตลอดทั้งวรรคคือ เรียบ- รัตน - เรียง - รอบ คำทั้งสี่มีความหมายเด่นคือ ไชยสินธุนั้นผิวน้ำเรียบดั่งกับแก้วที่ถูกลำมาเรียงกันเข้าจนรอบเมือง เป็นการเล่นคำที่ได้ทั้งเสียงและความหมาย

ตัวอย่าง สัมผัสอักษรเป็นชุกในวรรคเดียวกัน

เสาทองรังรองรัต-

มิจิตประชิดแขวง

ชรรีเขรเรือคแฝง

มณีเพ็ญคู่เพ็ญพราย

จำหลักจำหลอกกลม-

ภวังอวจจำหลักกราย

เกาแก้วกระสังฉาย

และประดับด้วยโคมเฉลา

ประกิจประกลกาฐ-

จนกรงกระลอกเงา

บรรดั่งบรรดาสบเสา

และคระสั๊กแขวงชม^๒

^๑อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๑.

^๒สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๘.

กวีเล่นเสียงสัมผัสอักษรเป็นชุดหลายบทติดต่อกัน สัมผัสอักษรเป็นชุดในที่นี้ เป็นสัมผัสของคำหลายพยางค์ ดังเช่นกวีเล่นเสียงพยัญชนะ ชร ร ในคำ ชรริน - ชรเรือก เสียงพยัญชนะ จ ล ในคำ จำหลัก - จำหลอก เสียงพยัญชนะ ปร ก ในคำ ประกิจ - ประกล เป็นต้น น่าสังเกตว่าสัมผัสอักษรแต่ละชุดนั้นเสียงพยางค์แรกของคำเป็นเสียงเดียวกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่ากวีได้ซ้ำเสียงเฉพาะพยางค์แรกเท่านั้น

แม้ว่ากวีจะเล่นเสียงสัมผัสอักษรเป็นชุดเฉพาะต้นวรรคก็ตาม แต่คำเหล่านี้ไม่ได้ปรากฏในตำแหน่งเดียวกันของแต่ละบทโดยตลอด สัมผัสบางชุด (ชรริน ชรเรือก) อยู่วรรคหน้าบาทที่ ๒ ของบท แต่บางชุด (จำหลักจำหลอก) อยู่วรรคหน้าบาทที่ ๑ ของบท ส่วนวรรคหน้าอื่น ๆ ที่ไม่มีสัมผัสอักษรเป็นชุด กวีก็ได้เล่นสัมผัสอักษรเช่นกันคือในบทแรกกวีเล่นสัมผัสอักษรคำ รัง - รong ในบทที่ ๒ บาทที่ ๒ กวีเล่นเสียงสัมผัสอักษรคำ เก้า - แก้ว แสดงถึงว่ากวีพยายามเล่นเสียงสัมผัสอักษรเป็นชุดในทุกวรรค แต่ในที่บางแห่งไม่อาจทำได้เพราะลักษณะฉันทลักษณ์บังคับ และที่สำคัญคือต้องได้คำที่มีความหมายชัดเจน ถ้าหากมีพยางค์เล่นเสียงสัมผัสอักษรเป็นชุดก็อาจทำให้ไม่ได้คำครบตามที่ต้องการสื่อสารก็ได้ อย่างไรก็ตามการเล่นคำสัมผัสอักษรเป็นชุดละเอียดกับการเล่นสัมผัสอักษรคำเดี่ยว ๆ เช่นนี้ก็ทำให้บทประพันธ์ไพเราะอีกแบบหนึ่ง เช่นเดียวกับดนตรีที่มีท่วงทำนองหลายแบบในเพลงเดียวกัน

ตัวอย่าง

ฝ่าทองบังชูรทองทาบ	นพรัดคนบันสาว
<u>บันเสียนบันสมประภิกษา</u>	
เฉลาฉลักฉลุ่มฉลุมาลา	พิกานคารา
<u>บังอวกบังอิงอรามเรื่อง</u>	
ชอนาคมังกรมลึงเมลือง	แห่งห้อยพรวนเพรือง
<u>สำรวจสำรวจาฎหฤทัย</u> ^๑	

^๑อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๔.

ผู้อ่านจะสังเกตเห็นได้ว่าการเล่นเสียงสัมผัสอักษรเป็นชุดในทุกคั่นวรรคแรกของบาทที่ ๒ ทุกบท คือการเล่นเสียงสัมผัสครั้งนี้ ในบทแรก บันเสียน - บันสม ในบทที่ ๒ บังอวก - บังอิง และในบทที่ ๓ สำรวล - สำราญ การเล่นคำอย่างสม่ำเสมอเช่นนี้เรียกว่ากลบท วิธีการเล่นสัมผัสอักษรเป็นชุดนี้คล้าย ๆ กับกลบทอักษรระโกศล เช่นตัวอย่างในชุมนุมคำรากลอน ดังนี้

ราชาราชงันนิกพัง	วาทาวาทังสังเสียดสูญ
เพ็ชฌฆาเพ็ชฌฆาตมาตเมียงมูล	โกทรณูลโกทรนเตรเคือคตญแกง
กั๋งกั๋งกั๋งกั๋งกั๋งกั๋ง	กรั้วทุกกรั้วทันทไทแสยง *

อนึ่งจากตัวอย่างเรื่องการเล่นสัมผัสอักษรเป็นชุดนั้น กวีได้ใช้วิธีการเล่นสัมผัสอักษรหลายแบบในบทเดียวกัน เช่น สัมผัสอักษรแบบซิกกัน เช่น ทอง - ทาบ (บทที่ ๑) (พิ)คาน - ตา(ร) (อ)ราม - เรือง (บทที่ ๒) มลัง - เมลือง แห่ง - ห้อย พรวัน - เพรือง (บทที่ ๓) และยังมีการเล่นสัมผัสอักษรเกือบทั้งวรรคคือ ฉลดา - ฉลัก - ฉลับ - ฉลุ และ (มา)ลา นอกจากนี้ยังมีการสัมผัสอักษรต่างวรรคอีก (ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป) คือ บันสาบ - บันเสียน - บันสม กวีเล่นสัมผัสอักษรหลายแบบในที่ใกล้เคียงกันนี้แสดงถึงความสามารถของกวี และทำให้คำประพันธ์ในช่วงนั้น ๆ ไพเราะขึ้นด้วย

ข) สัมผัสอักษรต่างวรรค

การสัมผัสอักษรต่างวรรคเป็นการเล่นคำอีกแบบหนึ่งที่ไ้กล่าวมาข้างแล้วในเรื่องวิธีการพรรณนา* ดังตัวอย่าง

* หลวงศรีปริษา (เซ่ง), "ศิริวิบูลกิตติ์" ใน ชุมนุมคำรากลอนฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ, หน้า ๓๓๐.

* ๓๖-๓๘.

ตัวอย่าง

แข่งขอนื่องนอนงนพศุล

รุง เรืองจรัสจรรยา

จำเริญจำรัสรังสี

กวีเล่นเสียงสัมผัสอักษรเป็นชุดที่อยู่ต่างวรรคกัน กล่าวคือกวีเล่นเสียงอักษร จ ร ในคำ จรัส - จรรยา - จำเริญ - จำรัส อนึ่ง คำที่นำมาสัมผัสกันก็เป็นคำเดียวกัน แต่กวีใช้วิธีการแผลงคำช่วยให้มีเสียงแตกต่างกันนั่นคือคำ จรัส และ จำรัส จรรยา และ จำรรยา การเล่นเสียงสัมผัสเช่นนี้แสดงความสามารถของกวีได้เป็นอย่างดี

ตัวอย่างสรพรั่ง ขางมาสรพรอ มรพลสรพราว สามานต์^๒

กวีเล่นเสียงสัมผัสอักษรต่างวรรคโดยเล่นคำเฉพาะต้นวรรคซึ่งแตกต่างจากตัวอย่างอื่น ๆ ซึ่งถ้าเป็นการเล่นสัมผัสอักษรต่างวรรคจะเป็นการสัมผัสคำท้ายวรรคหน้ากับคำต้นวรรคต่อมา จากตัวอย่างนี้กวีเล่นเสียงสัมผัสอักษร สร-พ ในคำสรพรั่ง - สรพรั่ง - สรพราว แต่จะคำมีความหมายเต็มสมบูรณ์และความหมายไม่ซ้ำกัน คือในเมืองนั้นสระพรั่ง ไปค้ำขางมาหมายถึงมีมากมายพร้อมพรั่งไปค้ำยรพลและสรพราว หมายถึงเหล่าสามานต์ที่ว่องไว

การเล่นเสียงสัมผัสในบทพรรณนาชมความงามของเมือง ลักษณะที่พบมากคือการเล่นเสียงสัมผัสอักษรซึ่งกวีได้พยายามสรรหาคำหลาย ๆ แบบมาสัมผัสกัน ทั้งเป็นคำที่มีความหมายไม่ซ้ำกัน และทั้งเป็นคำที่มีความหมายซ้ำกันโดยกวีจะใช้วิธีการแผลงคำช่วย การเล่นสัมผัสเช่นนี้ทำให้เสียงของคำในบทประพันธ์มีหลายแบบอันช่วยแต่งแต้มบทพรรณนาตรงนั้นนิตตรงนั้นน้อย ก่อให้เกิดเป็นความงามโดยส่วนรวม

^๑อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๓.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

ข. การเล่นเสียงวรรณยุกต์

การเล่นเสียงวรรณยุกต์พบเพียงแห่งเดียวคือคอนซมทอทอง ดังนี้

เลงทอทองดองทองผา ฉนังสนุคาศา

มณีประคัมภูเดกิง^๑

กวีเล่นเสียงวรรณยุกต์ในคำ ทอง - ดอง - ทอง การเล่นเสียงวรรณยุกต์ก่อให้เกิดคำ ๓ คำที่มีความหมายแตกต่างกันไป กวีเลือกเล่นเสียงวรรณยุกต์ที่ตรงนี้ กล่าวได้ว่ากวี "ตั้งใจ" เล่นคำเพราะเสียงวรรณยุกต์ที่แตกต่างกันไปนั้น ทำให้ได้ความหมายและได้ภาพของทอทองซึกเจนค้าย คำแรก "ทอง" ให้ความหมายว่าทอนั้นเป็นทอง คำ "ดอง" ให้ความหมายว่า งาม ผู้อ่านจะได้ความรู้สึกว่าทอทองนั้นงดงามเพราะประกายรุ่งเรือง ส่วน "ทอง" ก็คืออริเวณฉนัง สรุปได้ว่าจากการเล่นเสียงวรรณยุกต์ซึ่งนอกจากจะให้เสียงคำมีระดับสูงค่าคงเสียงดนตรีแล้ว ยังให้ภาพผาฉนังทองที่สุกปลั่งเป็นประกายงดงามมาก

ค. การเล่นคำอัฟภาส

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้ความหมายของคำอัฟภาสไว้ดังนี้

อัฟภาส คำซ้ำ, ในไวยากรณ์บาลีและสันสกฤตหมายถึงเอา
การซ้อนหรือซ้ำอักษรลงหน้าศัพท์ เช่น ชวาล (เรื่อง) เป็น
ชชวาล (รุ่งเรื่อง), ในภาษาไทยก็ใช้ เช่น ครั้น ครีก
ยัม แยม ใช้อัฟภาสเป็น ตะครั้น ตะครีก ยะยัม ยะแยม^๒

^๑อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๑.

^๒พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๘๘๕.

ตัวอย่าง

เรื่องเหนือปรากฏการแก้วเพชร บราลีชบวนเซบิจ

ระริบจรปากปายลม^๑

คำอัฒภาสในที่นี้ได้แก่ ระริบ มาจากคำ ริบริบ การใช้คำอัฒภาสเป็นการเพิ่มความงามในคำอันเสียงคำให้มีความไพเราะกว่าการซ้ำคำธรรมดา ส่วนความหมายของคำยังคงเป็นเช่นเดิม

ตัวอย่าง

คาราประดับดูยรรยง

ยัยยัรศมิโสภา^๒

กวีใช้คำอัฒภาส ยัยยั มาจากคำ ยัยยัย ในตอนนี้ก็วิพรรณความงามของตัวละครคือนางสุรสุตาว่างงามเช่นเดียวกับพระจันทร์วันเพ็ญที่มีดาวล้อมรอบประกายแสงของดาวนั้นระยิบระยับ คำอัฒภาสยัยยันั้นช่วยให้เสียงไพเราะขึ้นจากเสียงคำสั้น-ยาว และยังไปสัมพันธ์อักษรกับคำยรรยงซึ่งอยู่ข้างวรรคกันด้วย

ตัวอย่าง

ครีบริครุทชำนัลพิงพอ

ใจฟ้าเียนยอ

ยัยยัยยามยักยนต์^๓

คำอัฒภาสในที่นี้คือ ยัยยัและยยาม มาจากคำ ยัยยัย และ ยยามยาม ตามลำดับ เป็นคำที่ใช้แสดงอาการเคลื่อนไหว คำยัยยั แสดงอาการเคลื่อนไหวเร็วกว่า ยยาม การใช้คำอัฒภาสข้างต้นทำให้ได้เสียงคำ เบา - หนัก เบา - หนัก สลับกันซึ่งทำให้ไพเราะอีกแบบหนึ่ง

^๑อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๑.

^๒สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๖.

^๓อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๓.

กล่าวได้ว่ากวีใช้คำอุปมาเพื่อการอ่านออกเสียงเป็นสำคัญ แต่บางครั้งเสียงของคำก็ช่วยสื่อความหมายที่แฝงอยู่ด้วย ในที่นี้เสียงของคำอุปมาช่วยสื่อความหมายว่าสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ งดงาม มีประกายและบางอย่างก็ดูราวกับเคลื่อนไหวได้ในขณะเดียวกันเสียงคำที่ไพเราะก็ช่วยให้ผู้อ่านรู้สึกว่าเป็นเมืองที่กวีพรรณานี้ดูงดงามเป็นพิเศษด้วย

ง. การเล่นคำซ้ำ

คำซ้ำในที่นี้หมายถึงการซ้ำเสียงของคำทั้งคำลักษณะเช่นนี้ปรากฏในบทพรรณนาชมความงามของเมืองหลายวิธีคือ คำซ้ำที่ปรากฏเฉพาะต้นวรรคและคำซ้ำที่ปรากฏในวรรคต่าง ๆ ในบริเวณใกล้เคียงกัน

๑. การเล่นคำซ้ำต้นวรรค

การเล่นคำซ้ำต้นวรรคเป็นการขึ้นต้นวรรคแต่ละวรรคด้วยคำเดียวกัน ซึ่งอาจเป็นคำพยางค์เดียวหรือหลายพยางค์

ตัวอย่าง

<u>เจ็ด</u> ชั้นพิมานมน-	ทิริทพยรามรมย์
<u>เจ็ด</u> รอบระบอบสม	สุขสานติเรืองโร
<u>เจ็ด</u> จวนกำแพงพรหม	-บุรีคือคลองใน
<u>เจ็ด</u> ชั้นพิศาลไส	จรัสจันทร์แสงไส*

กวีใช้คำว่า "เจ็ด" ที่ต้นวรรคของทุกบาทเพื่อเน้นความหมายว่าเมืองนี้ยิ่งใหญ่และมั่นคงมาก เพราะส่วนประกอบของเมืองอันได้แก่ พระราชมณเฑียรกำแพง และคูเมือง ล้วนมี ๗ ชั้นทั้งสิ้น

ตัวอย่าง

ประทับ ค้ำย เครื่อง ห้า
ประทับ ค้ำย ภูษา
ประทับ ค้ำย พระ สนม
ราย รำล บอง ล่อง
ประทับ ค้ำย เสนา
เสนา บคิ ศรี

อุป โลก คน นา
ภร ณ์ รั ศ มี เรื่อ ง ร อง
อัน หนุ ม หน า ค ือ แ ว น ท อง
คณ ค ี ค ณ ค ณ ตรี
พล ม น ค รี เส นี
ยุ พ ร า ช แ ท แ ท น

การซ้ำคำ "ประทับ" ในตำแหน่งต่าง ๆ กันในหลาย ๆ วรรคหลายครั้ง เช่นนี้ ทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพภายในพระราชมณเฑียรว่ามีเครื่องราชูปโภคที่มีคุณค่างดงามประณีต เต็มลานางสนมและพวกเสนามนตรีมีจำนวนมาก พร้อมทั้งมีพระยุพราชคอยเฝ้าเฝ้าองค์พระเจ้าแผ่นดิน คำ ประทับ ในที่นี้ใช้เพื่อเน้นว่าจำนวนทุกอย่างที่กล่าวมาเป็นของเสริมบารมีพระเจ้าแผ่นดิน

ลักษณะการเล่นคำซ้ำแบบนี้คล้ายกับกลบทว่าวนกลีบขยายซึ่งในชุมนุมคำรากลอนยกตัวอย่างเป็นกลอนสุภาพว่าขึ้นต้นด้วยคำเดียวกันทุกวรรค ดังตัวอย่าง

เสียกายภักตร์ผองเพียง เพ่ง ไพ นุ ล ย์
 เสียกายประยูรยอคมย์ศรี ย ิม ห า ศ า ล
 เสียกายเนตรจุกุณิลมฤ ค ี ป า น
 เสียกายขนงกงสมานคัน ศ ร ท ร ง ^๒

๒. การเล่นคำซ้ำที่ปรากฏในวรรคต่าง ๆ ในบริเวณใกล้เคียงกัน

การเล่นคำซ้ำในลักษณะนี้พบไม่มากนัก ส่วนมากใช้เพื่อเน้นความหมายและเพิ่มความไพเราะให้บทประพันธ์ ดังตัวอย่าง

^๑สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๘.

^๒หลวงศรีปริชา (เซ่ง), "ศิววิบุลยคติ" ในชุมนุมคำรากลอนฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ, หน้า ๒๒๘.

ตรีมุขมานสิงห์ประทับ
 คเชนทรหัยแล่นล่อง
ล่องอ้าวล่องศิลปะล่อง
 จงชาญชำนานูในรณ
คลีซางคลีมาคลีคน

ไว้แต่เขี้ยวขบ

ล่องพลเนืองนอง

 เล่นลูกโคคนกล^๑

กวีใช้คำ "ล่อง" หลายแห่งทำให้ผู้อ่านรู้ถึงความหมายว่าบริเวณตรีมุขนี้ เป็นที่ประลองกำลังกองทัพหลายอย่าง กวีต้องการเน้นให้เห็นว่ามีทั้งกองช้าง กองม้า พลเดินเท้า ต่างก็ได้ประลองฝีมือกันเพื่อความชำนาญในการรบ การประลองกำลังนี้ เป็นงานใหญ่จึงทำให้เกิดฝุ่นคลีจากฝีเท้าช้าง ฝีเท้าม้า และจากฝีเท้าพลทหาร พุ้งคลอบไปทั่วบริเวณ กวีได้ใช้คำว่า คลี ซ้ำกันอีกเพื่อเน้นความหมาย

ตัวอย่าง

แสนสำสำแสนแสนยา

กรรณพลพา

หนครราชขรรจรยง ^๒

ในตัวอย่างนั้นนอกจากจะเล่นคำซ้ำแล้ว กวียังได้เรียงสลับที่ของคำที่ซ้ำ นั่นคือ แสน และ สำ เป็น แสนสำ และ สำแสน ซึ่งทำให้ได้เสียงจังหวะ ๒ ช่วง และแสดงความสามารถของกวี ส่วน "แสน" ที่ซ้ำเป็นครั้งที่ ๓ นั้นเป็นส่วนหนึ่งของ คำที่ตามมาคือ แสนยากร ทำให้ได้ความหมายเพิ่มขึ้น ความหมายของทั้งบทคือ กองทัพมีเหล่าทหารเป็นแสนคน แสนสำ - สำแสน เน้นความหมายว่ามีพวกต่าง ๆ มากมายเป็นแสน ๆ พวก

^๑อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๒.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

กวีแปลงคำ สรเหมือนสรท้าน มาจาก สะเหมือนสะท้าน โดยกวีแทรกเสียง
ร เข้าไปทำให้เสียงคำไพเราะขึ้น

นอกจากกวีจะแปลงคำโดยการแทรกเสียง ร เข้าไปแล้วกวียังได้ใช้วิธี
การอื่นแปลงคำคือ การเปลี่ยนเสียงสระ และเสียงพยัญชนะของคำ

ตัวอย่าง

ชลชระละเนียร-

มลสุทศสภสถาน °

กวีแปลงคำ เนียรมล มาจาก นิรมล ซึ่งให้ความหมายว่าน้ำใสสะอาด
ปราศจากมลทิน พยางค์ เนียร ที่แปลงมานี้ทำให้ได้คำตรงตามฉันทลักษณ์กำหนด
เพราะคำประพันธ์นี้เป็นอินทวิเชียรฉันท์ ซึ่งในตำแหน่งดังกล่าวต้องการคำที่เป็นคำครุ

ตัวอย่าง

อาจให้เลื่องโลกคำเลิง

เหตุหัยบ่าเทิง

คือทิพยโลกศุลี ๒

กวีแปลงคำ คำเลิง มาจาก เถลิง ที่หมายถึงขึ้น คำเลิง หมายความว่า
ทำให้เลื่องลือ คำ บ่าเทิง แปลงมาจาก บันเทิง การใช้ บ่าเทิง ทำให้ผู้อ่านรู้สึก
แปลกหู ทำให้ได้ความรู้สึกว่าเป็นคำพิเศษแตกต่างจากคำธรรมดาที่ใช้พูดกันในชีวิต
ประจำวัน

° สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๐.

๒ อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๑.

ตัวอย่าง

ระงมคนตรีคือเสียงกระวี	สำเนียงนิรันคร
<u>บรรสาน</u> เสียงถวาย	เยี่ยผลัดเปลี่ยนกัน
แลพวกแลพรรค	<u>บรรสาน</u> เสียงทูริย์ *

กวีแต่งเสียง ประ คันคำให้เป็นเสียง บรร คือคำว่าบรรสาน แต่งมาจาก ประสาน อาจจะเป็นเพราะต้องการแต่เสียงคำให้ฟังแปลกเป็นพิเศษจากเสียงคำที่ใช้กันตามปกติเพราะความหมายเหมือนเดิม

กวีจึงใจถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดของตนออกมาโดยใช้เสียงของคำเป็นสื่อเสียงของคำต่าง ๆ นี้อีกได้ปรุงแต่งให้มีความไพเราะหลากหลายลักษณะ อันมีส่วนโน้มนำใจผู้อ่านให้ซาบซึ้งไปกับบทพรรณนาความงามของเมือง และผู้อ่านก็จะอ่านด้วยความเพลิดเพลินใจ แม้ว่าบทพรรณนาชมความงามของเมืองมิได้มีเหตุการณ์ที่ตื่นเต้นเร้าใจเลยก็ตาม

๒.๒.๒.๒ อลังการฝ่ายความหมาย

ก่อนจะกล่าวถึงอลังการด้านความหมายผู้วิจัยใคร่ขอทำความเข้าใจก่อนว่า แม้จะแยกอลังการ เป็นสองส่วน แต่ที่จริงแล้วทั้งเสียงและความหมายย่อมสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ฉะนั้นตัวอย่างที่จะยกมาจึงอาจจะเห็นทั้งอลังการฝ่ายเสียง และอลังการฝ่ายความหมาย ดังเช่นที่ ดวงมน จิตรจางค์ ได้กล่าวไว้ว่า

ในการสื่อสารด้วยภาษาที่เรียกว่าวรรณคดีจะเป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรองก็ตาม องค์ประกอบด้านเสียงนั้นอาจได้เห็นได้ชัดกว่าความหมาย เช่นฉันทลักษณ์ก็เป็นข้อบังคับเรื่องเสียง กลวิธีเช่นการซ้ำคำ และสัมผัสในก็เป็นการจัดองค์ประกอบเรื่องเสียง แต่ในส่วนของความหมายนั้นดูซับซ้อนและเห็นได้ยากกว่า อย่างไรก็ตามทั้งเสียงและความหมายเป็นองค์ประกอบที่สัมพันธ์กัน การเลือกคำของกระทำทั้งสองอย่างคือต้องเลือกทั้งเสียงและความหมายควบคู่กัน^๑

อลังการฝ่ายความหมายเป็นการตกแต่งให้วรรณคดีมีเนื้อความที่ผู้อ่านสามารถรับสารของกวีได้โดยเร็ว และชัดเจนถูกต้องตามเจตนาของกวี*

ดวงมน ไกล่ล่าวถึงเรื่องความหมายไว้ว่า

ความหมายคืออะไร อาจตอบได้คร่าว ๆ ว่าเป็นเนื้อหาของ การสื่อสาร หรือสิ่งที่ผู้ส่งสารต้องการบอกแก่ผู้รับสาร ถามต่อไปว่าอะไรคือสิ่งนั้น อาจตอบได้ว่าความรู้สึกนึกคิด หรือแยกเป็นสองส่วนใหญ่ว่าความคิดและอารมณ์ แต่ทั้งสองส่วนนี้เป็นนามธรรมซึ่งอาจจะบอกออกมาตรง ๆ ไม่ได้ และบางครั้งการบอกออกมาตรง ๆ กลับไม่ทำให้การสื่อสารนั้นประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เช่นเหนียวโน้มจิตใจไม่ได้ น่าเบื่อ จืดชืด หรือถอดความรู้สึกนึกคิดออกมาได้ไม่เหมือนใจ^๒

ข้อความข้างต้นสามารถกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า การพรรณนาภาพอย่างตรงไปตรงมานั้นไม่สามารถทำได้โดยตลอดบทประพันธ์ เพราะอาจจะถอดความรู้สึกนึกคิดออกมาไม่ไ้ถึงใจ ฉะนั้นกวีผู้แต่งบทพรรณนาความงามของเมืองจึงได้ส่งสารออกมาหลายวิธี ที่สำคัญที่สุดคือการใช้ความเปรียบและที่สำคัญรอง ๆ ลงมาคือการใช้คำหยาบและการใช้สัญลักษณ์

^๑ดวงมน จิตรจำนงค์, สุนทรียภาพในภาษาไทย (กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, ๒๕๒๗), หน้า ๗๕-๗๖.

*อลังการด้านความหมายได้พูดไว้บ้างแล้วในส่วนวิธีการพรรณนา ที่กล่าวมาแล้วบ้างมี การพรรณนาตามสภาพและการใช้ความเปรียบ ดูหน้า ๓๐-๓๖.

^๒ดวงมน จิตรจำนงค์, สุนทรียภาพในภาษาไทย, หน้า ๗๕.

ก. การใช้ความเปรียบ

บทพรรณนาชมความงามของเมืองปรากฏการใช้ความเปรียบมากเพราะกวีต้องการถ่ายทอดภาพของสิ่งก่อสร้างซึ่งงดงามให้ผู้อ่านเห็นภาพงามตามกวีต้องการ ด้วยวิธีการใช้คำน้อยแต่ได้ใจความครบสมบูรณ์

เจตนา นาควัชระ กล่าวถึงเรื่องความเปรียบไว้ว่า

การศึกษาภาษาในวรรณคดีที่สนใจกันมากคือการศึกษาความเปรียบ (imagery) ทั้งนี้เพราะภาษาไทยทั่วไปแล้ว เป็นภาษาที่ต้องการความงามและความไพเราะ ในการใช้ถ้อยคำสำนวนที่ประณีตกว่า ภาษาที่ใช้กันทั่วไป กวีจึงนิยมใช้ความเปรียบในการสร้างอารมณ์สุนทรีย์ะ หน้าของวรรณคดีวิจารณ์ในชั้นแรกก็จะต้องชี้ให้เห็นว่า กวีใช้ความเปรียบได้เหมาะสมชวนซึ่งกินใจหรือไม่ประการใด^๑

ควงมน จิตรจางค์ กล่าวถึงเรื่องความเปรียบดังนี้

ความเปรียบ (imagery หรือ figures of speech) ก็คือ ลักษณะต่าง ๆ ที่ผู้ประพันธ์ตั้งใจสร้างขึ้นให้ผิดแผกจากโครงสร้าง ความหมายหรือการเรียงลำดับของภาษาไทยปกติ จุดประสงค์ของการใช้ความเปรียบคือการให้พลังและความสดใหม่แก่การแสดงออก และเพื่อให้เกิดผลกระทบบทการสร้างจินตภาพ (image) ^๒

^๑เจตนา นาควัชระ, "วรรณคดีวิจารณ์และวรรณคดีศึกษา" ใน วรรณ-
ไวทยากร (วรรณคดี) (กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์,
๒๕๒๐), หน้า ๓๐.

^๒ควงมน จิตรจางค์, สุนทรีย์ภาพในภาษาไทย, หน้า ๑๖๑-๑๖๒.
อ้างมาจาก William Flint Thrall, Addison Hibbard, C. Hugh
Holman, A Handbook to Literature (New York: The Odyssey
Press, c1936, 1960), P. 102.

ในเรื่องความเปรียบนี้คำคุณศัพท์โครงสร้างได้กล่าวถึงแล้วในเรื่องวิธีการพรรณนา ในส่วนอสังการนี้ผู้วิจัยจะศึกษาในแง่ที่ว่ากวีใช้ความเปรียบนั้น ๆ ได้ซาบซึ้งกินใจ นั่นคือทำให้เกิดผลกระทบต่อการสร้างจินตนาการอย่างไร

ตัวอย่าง

มนเทียรคือแวนทอง	ธรมีร์ศัโณม
กุสุมครุฑาคโคม	คือจะเทคทิพากร ^๑

กวีเปรียบพระราชมณเฑียรกับแวนทอง ทำให้ผู้อ่านได้ภาพว่าเป็นพระราชมณเฑียรที่สุกใส แวววาว และให้ความรู้สึกว่พระราชมณเฑียรคงมีส่วนที่ทำความช่วยเหลือจริงๆ ค่าย กวีเจาะจงเปรียบลงไปเลยว่าเป็น "แวนทอง" แทนที่จะบอกว่าเป็นทองเฉย ๆ แวนทองเป็นแวนทองที่ได้รับการขัดถูจนใสแวววาวใช้ส่องหน้าเช่นเดียวกับคนปัจจุบันใช้กระจกส่องหน้า เมื่อเปรียบเทียบเช่นนี้ทำให้ความหมายไปสอดคล้องกับวรรคต่อมาคือพระราชมณเฑียร เป็นเสมือนแวนทองที่ช่วยส่องให้เห็นความงามของแผ่นดิน ความปกคิแผ่นดินนั้นไม่ใช่สิ่งงดงามอะไรเลยแต่พอมีพระราชมณเฑียร พระราชมณเฑียรก็ช่วยส่องให้แผ่นดินงามขึ้น กวียังเปรียบเทียบไปว่าพระราชมณเฑียรนั้นสูงมากดังจะเทคพระอาทิตย์ "เทค" ก็หมายถึงยกมณเฑียรนั้นสูงมากจนถึงพระอาทิตย์ และคำว่าเทค ให้ความหมายเพิ่มขึ้นอีกว่าในขณะที่เดียวกันก็แผ่ถึงถึงความยกของอยู่ค่าย การเปรียบเทียบตอนนี้ออกจะเกินความเป็นจริง เพราะปกคิพระอาทิตย์อยู่สูงมากจนพ้นโลกออกไป แต่การเปรียบเทียบเกินจริงเช่นนี้ก็ให้ภาพพระราชมณเฑียรสูงมาก ยอดเสียดฟ้าขึ้นไปบนท้องฟ้ามองเห็นเด่นกว่าสิ่งใดในเมือง

^๑สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๘.

ตัวอย่าง

ครัสตรีมุขแก้วแกมกาญ-	จนมณีชัชวาล
ยยากจะเลมเลงสอง	
กุจมือไทรโลกยตระกอง	เศิกเสียนยากปอง
จะปายจะป็นเปลื้องคน	
บมีอาจุเพื่อจักมาจญ	แม่มารคาลณงน
ระยั้งระยอแต่ไกล ^๑	

ในเรื่องอนิรุทธคำฉันท์ กวีพรรณนาพระที่นั่งศรีมุขที่สวยงามเป็นหนึ่ง ไม่มีสอง โดยเปรียบว่าเป็นเหมือนกับมือของทั้ง ๓ โลกมาปกป้องเมือง กวีเปรียบเทียบโดยอาศัยลักษณะของศรีมุข ที่มีมุขค้ำหน้า ๓ ค้ำว่าเหมือนกับมือ ๓ โลก คำว่า "โลก" ให้ความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ หนึ่งการปกป้องเมืองของศรีมุขนี้ทั้งเชิงชั้นและปราณีอ่อนโยน เพราะกวีใช้คำว่า "ตระกอง" ซึ่งปกติใช้กับ กอด ตระกองกอด เป็นการกอดรัดอย่างรักใคร่ทะนุถนอม การปกป้องเมืองอย่างเชิงชั้นคงกล่าวจะทำให้ข้าศึกเข้ามาถูกรานไค่ยาก กวียังเปรียบเทียบต่อไปว่าอย่าว่าแต่ศัสตราวุธแม้พวกมารซึ่งร้ายก็ยังเกรงกลัวไม่กล้าเข้าใกล้เมือง ฉะนั้นการเปรียบเทียบตอนนี้จึงทำให้ผู้อ่านรู้สึกถึงความสำคัญของศรีมุขและยังมีความสำคัญต่อจิตใจของคนมาก

ตัวอย่าง

มีมนเทียรทิพยรุจี	ปราสาทมณี
สุพรรณสูงสุคโทยม	
รุ่งเรืองมุกคามาศโสรม	ชัชวาลยคือโคม
ตระหลบตระเลิศธรณี	
เจ็กชั้นยอมรัตนรุจี	ใสสุทริศมี
คือสุริยสัปดาห์ ^๒	

^๑อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๑.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

กวีพรรณนาพระราชมนเทียรเมืองทวารพศิวาสวยงาม สว่าง สุกใส และ
ยิ่งใหญ่ ในบทแรกกวีพรรณนาว่าพระราชมนเทียรสูงจนสุดฟ้า ชรรคมหาท้องฟ้านั้น
หาขอบเขตมิได้พระราชมนเทียรจึงสูงมากจนประมาณความสูงมิได้ ในบทต่อมา
กวีพรรณนาว่าพระราชมนเทียรมีส่วนที่ทำด้วยทองคำ ประดับด้วยแก้วมณีทำให้เกิดรัศมี
สุกใสสว่างมากเทียบได้กับโคม และโคมที่ให้แสงสว่างไปทั้งโลกน่าจะหมายถึง
พระอาทิตย์ กวีเปรียบเทียบต่อไปอีกว่าพระราชมนเทียรเจ็ดชั้นแสดงถึงความมีอำนาจ
และยังมีรัศมีสุกใสราวกับพระอาทิตย์ ๗ ดวง นับเป็นการเปรียบเทียบตามความเชื่อเรื่องโลก
เมื่อต้นกลับ อนึ่งพระอาทิตย์ ๗ ดวงให้ความรู้สึกว่าร้อนมากสามารถเผาผลาญคือ
เอาชนะศัตรูได้ทั้งหมด แสดงความหมายซ่อนเร้นถึงอำนาจจักรีย์

ตัวอย่าง

เททวยนวยกาญจนพิมล

คือกรนางบน

อรธแลงแลทอศกรฐ^๑

กวีพรรณนาทวยที่สวยงามไม่มีที่ติและว่าทวยนี้มีลักษณะอ่อนช้อยเหมือนกับ
แขนของผู้หญิงที่สูงชันในท่าที่ชดช้อย คนไทยเรานิยมหญิงงามที่มีแขนอ่อนฉะนั้นแขน
ผู้หญิงที่ใช้เปรียบเทียบนี้จะต้องสูงชันอย่างอ่อนช้อย ผู้อ่านจึงได้ภาพของทวยที่สวยงาม
ได้ชัดเจน

ตัวอย่าง

ปราการกำแพงรัต-

นอันรอบบุรีศรี

หัตถ์พายัพิตี

คือกำแพงฉกรรพาท^๒

^๑อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๓.

^๒สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๓.

กำแพงเมืองพรมนครซึ่งเป็นเมืองของพระสมุทรโฆมนักวีรชนนำโดยเน้น
ที่ความมั่นคงแข็งแรง กวีเปรียบเทียบกำแพงเมืองกับกำแพงจักรวาลที่สามารถทาน
กำลังพายุได้ พายุในสุดขอบโลก (ลมบรรลัยกัลป์) นั้นพัดแรงมาก
การเปรียบเทียบเช่นนี้ทำให้ผู้อ่านรู้สึกถึงความแข็งแกร่งของกำแพงเมือง ซึ่งจะ
สามารถป้องกันศัตรูไม่ให้ข้ามเข้าเมืองได้

ในเรื่องอนิรุทธคำฉันท์ กวีใช้ความเปรียบในส่วนพรรณนาถึงส่วนประกอบ
ของเมืองได้เด่นและน่าสนใจไม่น้อย เช่น

ตัวอย่าง

พระลานเลื่อนแก้วแกมกล

ใสสุทธานิพมล

คือแมนมารังสรรค์สรรพ^๑

กวีเปรียบเทียบพระลานว่าใสราวกับแก้ว คำที่กวีใช้ได้ไพเราะมากคือ
"เลื่อน" ให้ความหมายว่าไม่ใช่พระลานทำด้วยแก้วหรือเหมือนแก้วทุกอย่าง แต่ภาพ
ที่มองเห็นนั้น พระลานคล้าย ๆ กับแก้วใสราวเช่นเดียวกัน การเปรียบเช่นนี้ทำ
ให้รู้สึกว่าพระลานนี้คงจะไม่ใช่พระลานที่ใช้ประลองกำลัง แต่คงเป็นพระลานบนชั้นสิงห์
คือมีฐานตั้งไค้กล่าวมาแล้ว* นอกจากเปรียบเทียบกับแก้วแล้วกวียังเปรียบเทียบต่อไปอีกว่า
พระลานสวยงามราวกับเทวคามาสร้างให้ สิ่งที่เทวคามาสร้างน่าจะสวยงามและก็เป็น
พิเศษ การเปรียบเทียบทั้งหมดนี้ทำให้ผู้อ่านได้ภาพพระลานชัดเจนยิ่งว่าพระลานนั้น
สะอาดมาก ฟ้าใสราว และสวยงาม

^๑อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๒.

* ฎเรื่องพลาน หน้า ๑๔-๑๖.

ตัวอย่าง

นุประทับเหนือสถานบรรจรรณ
 กนุขนาครุทประทับ
 คาใครเลงแลลิมพริบ
 ประจุยงโคยล

สีหภาพมกร

เพ็รียมพรายพรณยบ

กวีพรรณนาว่าภายในพระราชมนเทียรเมืองทวารพดีมีสิ่งสวย ๆ งาม ๆ มาก และสิ่งหนึ่งคือพระราชบรรจรรณเหนือพระราชบรรจรรณนี้ประทับประจำเป็นลวดลายรูป สีห มกร ขนาบด้วยรูปนาคและครุท พระราชบรรจรรณสวยงามและมีค่ามากจนใครเห็นก็จะตะลึงจนลืมกระพริบตา ความงามนั้นมีมากมายหลายแห่งจนมองดูตามตาไปหมด เป็นความงาม "เพ็รียมพราย" คือแพรวพราย กวีเปรียบเทียบว่าความงามที่ถึงจุดตาถึงจุดใจนั้นทำให้ผู้ชมทำอาการราวกับหมกความรู้สึกควบคุมตนเองคือเดินเข้าไปดูโดยไม่รู้สึกตัว กวีเปรียบเทียบส่วนประกอบเล็ก ๆ ของพระราชมนเทียรอย่างเกินจริง ซึ่งทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่าเป็นเมืองนี้ทั้งสวยทั้งยิ่งใหญ่ มากเหลือเกิน

กวีใช้ความเปรียบเทียบในการพรรณนาความงามของเมืองทำให้ผู้อ่านได้รับสารจากกวีทั้งค่านกว้างและค่านลึกคือ นอกจากจะได้ภาพของส่วนประกอบว่าสวยงามแล้วค่าต่าง ๆ ที่กวีเลือกสรรมาใช้ สิ่งที่กวีเลือกนำมาใช้เปรียบเทียบยังก่อให้เกิดความรู้สึกนอกเหนือจากสภาพของเมืองที่บอกตรง ๆ อีกด้วย เช่น ความรู้สึกค่านความยิ่งใหญ่ความมีอำนาจของเมือง ซึ่งแฝงอยู่ในบทเปรียบเทียบนั้น ฉะนั้นความเปรียบเทียบจึงเป็นอสังการค่านความหมายที่สำคัญที่สุดในบทพรรณนาความงามของเมือง

ข. การใช้ภาษาสัญลักษณ์

ในบทพรรณนาความงามของเมืองปรากฏการใช้สัญลักษณ์ ๒ ประการ ความหมายของคำ "สัญลักษณ์" นั้น ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ได้กล่าวไว้ดังนี้

สัญลักษณ์ในวรรณคดีมีความหมายถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งมักจะเป็นรูปธรรม ที่เป็นเครื่องหมายธรรม เช่น ดอกไม้แทนหญิงงาม น้ำค้างมักแทน ความบริสุทธิ์ พระเพลิงใช้แทนความร้อนแรง หรืออาจใช้ตัวละคร ในเรื่องนิยายหรือบทละคร เป็นตัวแทนนามธรรม เช่น ทศกัณฐ์เป็น ตัวแทนความเลวร้ายของผู้อ่านาจที่ไม่มีธรรมะ สีดาเป็นตัวแทนหญิง ที่ซื่อตรงคอสามี^๑

จากความหมายข้างบนนี้ สัญลักษณ์จึงเป็นสิ่งที่ เป็นรูปธรรมและใช้แทน สิ่งที่เป็นนามธรรม เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเข้าใจได้กว้างขวาง ลึกซึ้ง โดย ที่อาจจะไม่ต้องใช้คำอธิบายเลยก็เข้าใจได้

ตัวอย่าง

ชิงไชยทำนุกบิ
กลแกว่งจำอื่นอายุ

และตรับัคคือกรกราย
ยศไท้ที่แคนคิน^๒

^๑ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, วิเคราะห์หรือวรรณคดีไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๕.

^๒สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๒.

ตัวอย่าง

มีฉัตรกรรงไชย
 ประคัมค้ำยแก้วแกมกล
 กุจจันทราทิตยมณฑล
 บุรีระเรื้อยฉายา^๑

เหนือศรีบุรีโร

เกือบถึงเบื้องบน

กวีใช้ฉัตรและธงชัยเป็นสัญลักษณ์แทนความมีอำนาจและบารมีของพระเจ้าแผ่นดิน ธรรมดาฉัตรเป็นเครื่องหมายแทนองค์พระเจ้าแผ่นดิน การเอ่ยถึงธงชัยคู่กับฉัตรจึงแสดงถึงความสำคัญของธงว่าอาจมีความหมายถึงพระเจ้าแผ่นดินด้วยก็ได้

จากข้อความที่ยกมากวีได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของทั้งฉัตรและธงอย่างชัดเจน ในตัวอย่างแรกกวีเปรียบธงชัยที่โบกสะบัดกับมือที่กรายไปมา คำว่า "กราย" ในที่นี้คงหมายถึงมือที่กรายว่าอาวุธเตรียมพร้อมที่จะต่อสู้ศัตรูนั่นเอง ฉะนั้นผู้ครองเมืองอื่นจึงได้ยอมมาอ่อนน้อมต่อพระเจ้าแผ่นดินของเมืองพระมหานคร ส่วนในตัวอย่างต่อมา กวีเปรียบเทียบฉัตรและธงชัยกับมณฑลของพระอาทิตย์และพระจันทร์ที่อยู่เบื้องบนเมืองและก่อให้เกิดเงาเหนือเมือง กวีใช้คำขัดแย้งกับความจริงนั่นคือตามปกติพระอาทิตย์และพระจันทร์เป็นสิ่งที่ให้แสงสว่าง แต่ในที่นี้พระอาทิตย์และพระจันทร์กลับให้ "ฉายา" คือ เงาแก่เมือง ดังนั้นพระอาทิตย์และพระจันทร์จึงหมายถึงสิ่งที่สำคัญต่อเมืองที่ให้ชีวิตและความร่มเย็นแก่คนในเมือง ฉะนั้นสิ่งที่น่ามาเปรียบกัน * คือฉัตรและธงชัยจึงเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดชีวิตและความเป็นสุขในท่านองเดียวกัน * อย่างไรก็ตามฉัตรและธงชัยไม่ใช่สิ่งมีชีวิตในตัวเอง แต่ใช้เป็นสัญลักษณ์แทนบุคคลที่มีอำนาจที่สามารถให้ชีวิตและความร่มเย็นแก่เมืองได้ บุคคลนั้นคือพระเจ้าแผ่นดินนั่นเอง นอกจากนั้นผู้อ่านยังได้ความรู้สึกเพิ่มขึ้นด้วยว่าเมืองนี้มีเอกราชยิ่งใหญ่และมีความอำนาจเหนือเมืองอื่น ๆ เพราะมีฉัตรและธงชัยเป็นของตนเอง

ค. การใช้คำหลาก

การใช้คำหลาก คือการใช้คำที่มีรูปคำต่างกันแต่มีความหมายอย่างเดียวกัน ในบทพรรณนาชมความงามของเมืองเป็นบทพรรณนาความงาม ฉะนั้นจึงต้องพูดเกี่ยวกับความงามซ้ำ ๆ กันอยู่มากโดยหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในเรื่องการใช้คำหลากจึงยกเอาคำที่เกี่ยวกับความงามมากแล้ว ได้แก่คำที่มีความหมายว่า งาม แสงสว่าง และทอง

คำที่มีความหมายว่า "งาม"

ตัวอย่าง

พระพลานประพาฬรัต-

นตระการระอาทกล^๑

พลานบนชั้นสิง-

หแลสิงคโสภา

.

.

เสาวภาคยกรุงศรี-

มุขมาศอันนฤมล^๒

พริ้งพรายจำหลักกิน-

นรกินรีเรียง^๓

เลงหอทองดองทองฝา^๔

^๑สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๑.

^๒เรื่องเดียวกัน.

^๓เรื่องเดียวกัน.

^๔อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๑.

ปานปัทมกระหลับเนื่องนี้-

รัชรัตนรุจี

รจितรจองใจแมน^๑

คำว่างามเหล่านี้ก็ใช้ตามความเหมาะสมและความหมายของแต่ละคำที่
หาได้เหมือนกันทุกประการไม่ว่า เช่น เฉลา (งาม) ตระศักดิ์ (งามสง่า) ใช้กับ
บราลี ตระการ (งาม) โสภา (งาม) นฤมล (ไม่มีมลทินหมายถึงงาม)
พริ้งพราย (งามล่อ) ใช้กับส่วนประกอบรูปกนิษฐ กนิรี ซึ่งเป็นรูปแกะสลัก
ถ้อง (งามอร่าม) ใช้กับทองทำให้เห็นภาพทองสุกใส รุจี รจิต (งดงามรุ่งเรือง)
ใช้กับปัทมกระหลับแก้ว คำเหล่านี้ก็ใช้ได้เหมาะสมเพราะช่วยทำให้ได้ภาพความ
งามหลากหลายแบบ

คำที่มีความหมาย "สว่างเป็นประกาย"

ตัวอย่าง

เจ้าจอมปราสาท คารารายแสง ประดับด้วยรัตน พรรณรายพรายแสง^๒

เสาศคมภดูเพียง

นพรัตน์จำรูญเรือง^๓

ปราโมทย์ในมณ-

ทวิพิยรัศมี^๔

^๑อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๑.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^๓สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๑.

^๔เรื่องเดียวกัน.

มนเทียรพิมานรัต-
เรื่อง รัศมีจามี่-

นจำรัสคัวยรัศมี
กรแก้วกระดกแสง^๑

เจ้าครอบระบอบสม

สุขสานติเรื่องไร^๒

มณีประคัษฎ์เกกิง^๓

รุ่งเรื่องมุกคามาศโสรม

ชัชวาลยคือโคม^๔

บังอวคบังอิงอร่ามเรื่อง
ขอนาคมิงกรมลึงเมลือง
สำรวจสำรวจเหตุหทัย
ชนนเขนยอาสานอิงเรื่องไร

แห่งหอยพรวนเพรื่อง
รายบุญปมาไโดย^๕

กวีใช้คำที่มีความหมายถึง สว่าง สว่างเป็นประกายหรือมีประกายมากเพราะ
ในการพรรณนานั้น กวีมักเน้นเสมอว่าส่วนประกอบของเมืองประดับด้วย ทอง แก้ว
และนพรัตน์ ฉะนั้นความงามของสิ่งเหล่านี้จึงขึ้นอยู่กับประกายแพรวพราวนี้เอง

^๑ สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๔.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๑.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

^๕ เรื่องเดียวกัน.

คำกลุ่มสุดท้ายได้แก่คำที่มีความหมายว่า "ทอง"

ตัวอย่าง

หอ^๑ทาง^๑สร^๑ล่าง^๑กา^๑ญ -

จน^๑กรุง^๑ชริน^๑โร^๑

พริ้ง^๑พราย^๑เหม^๑หง^๑ส^๑พ^๑

คา^๑ม^๑วัล^๑ย์^๑ทอง^๑ดู

ประ^๑จุ^๑จ^๑ระ^๑พ็๑

นอกจากนี้ก็ยังใช้คำอื่น ๆ อีกคือ มาศ จามิกร สุพรรณ และโสรม
ซึ่งปรากฏในตัวอย่างก่อนหน้านี้อีกแล้ว

การใช้คำหลากหลายในบทพรรณานี้ความงามของเมืองทำให้กวีสามารถหลีกเลี่ยง
การใช้คำซ้ำซากจำเจไปได้ ทำให้เกิดความงามในวรรณคดีแต่ละเรื่อง และยังแสดง
ความรู้ความสามารถด้านศัพท์ของกวีอีกด้วย

^๑สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๑๓.

^๒อนิรุทธคำฉันท์, หน้า ๓.

การพรรณนาความงามของเมือง กวีต้องการให้ผู้อ่านได้เห็นภาพเมืองที่
งดงามล้ำเลิศกว่าเมืองจริง ๆ และขณะเดียวกันก็ยังเป็นเมืองที่มีอำนาจมาก เพื่อทำ
ให้ผู้อ่านได้ภาพทั้งกล่าว กวีจึงเลือกใช้วิธีการเปรียบเทียบเป็นส่วนมาก กวีนำสิ่งที่
คนนิยมกันว่างามมาเปรียบเทียบ เช่น เปรียบเทียบกับเมืองสวรรค์ หรือเปรียบเทียบ
ว่างามราวกับเทวดาสวรรค์ นอกจากนี้การเล่นคำและการพลิกแพลงนำคำมาใช้ก็ช่วย
เพิ่มความไพเราะให้บทพรรณนาขึ้นด้วย อนึ่งบทพรรณนายังช่วยให้การดำเนินเรื่อง
สมเหตุสมผลขึ้นซึ่งช่วยส่งให้วรรณคดีงดงามขึ้นอีกด้วย